

WORKING PAPERS

93

Ján Košta

**MOŽNOSTI RIEŠENIA RIZÍK
VO FINANCOVANÍ DÔCHODKOVÉHO
SYSTÉMU S OHĽADOM
NA PRÍJMOVÉ NEROVNOSTI**

Edícia WORKING PAPERS prináša priebežné, čiastkové výsledky výskumných prác pracovníkov alebo tímov EÚ SAV riešených v rámci výskumných projektov, ktoré môžu byť obsahom aj ďalších publikácií.

AUTOR

Ing. Ján Košta, CSc.

RECENZENTI

Prof. Ing. Peter Staněk, CSc.

Prof. JUDr. Vojtech Tkáč, PhD.

Práca je súčasťou projektu VEGA 2/0182/17 „Kontradikcie vo vývoji zamestnanosti na pozadí očakávaných demografických a štruktúrnych zmien v SR“.

ABSTRAKT

Možnosti riešenia rizík vo financovaní dôchodkového systému s ohľadom na príjmové nerovnosti

Hlavnou charakteristikou budúceho vývoja obyvateľstva na Slovensku je jeho starnutie, čo sa prejaví zhoršením indexu ekonomickej závislosti starých ľudí. Zhoršenie relácií medzi časťou obyvateľstva v produktívnom a v poproduktívnom veku (rýchlejší rast obyvateľstva v poproduktívnom veku) bude mať vážne dôsledky tak na financovanie dôchodkového systému ako celku, ako aj na udržanie relácií dôchodkov ako hlavného zdroja príjmov starých ľudí v primeraných medziach. Cieľom práce je identifikovať hlavné možnosti ako predchádzať najväčším rizikám dôchodkového systému, vyplývajúcim z vysokého rastu dôchodcov do roku 2030.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: dôchodky, dôchodkové piliere, demografické trendy, sociálna solidarita, valorizácia

ABSTRACT

Possibilities of solving risks in financing of pension system with regard to income inequalities

The main demographic feature in Slovakia is population ageing, that expresses itself in deterioration of old age dependancy ratio. Worsening the relation between the part of population in productive age and the part of population in post-productive age (pensioners have been growing at a faster rate) will have the serious consequences both for the financing of pension system as a whole and for the preservation of pension relations as the main resource of revenues of older people in adequate margins. The main aim of this paper is the identification of the main possibilities how to overtake the biggest risks of pension system arising from the increased number of pensioners till 2030.

KEYWORDS: pensions, pension pillars, demographic trends, social solidarity, valorisation

JEL CLASSIFICATION: H55, J11, J18

Za obsah a jazykovú úroveň zodpovedá autor.

Technické spracovanie: Lenka Bartošová

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, www.ekonom.sav.sk

KONTAKT: jan.kosta@savba.sk

© Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2017

O B S A H

ÚVOD	4
1. METODICKÉ POZNÁMKY	6
2. DEMOGRAFICKÉ ASPEKTY STARNUTIA POPULÁCIE A ICH PRIEMET DO PROBLÉMOV DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU	8
3. TENDENCIE V DOTERAJŠOM VÝVOJI BILANCIE PRÍJMOV A VÝDAVKOV DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU	11
4. MIERA SOLIDARITY V DÔCHODKOVOM SYSTÉME	19
5. ŠPECIFICKÉ FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE PRÍJMY A VÝDAVKY DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU	25
6. SÚHRN MOŽNOSTÍ NA ZMIERŇOVANIE DEFICITU DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU	31
ZÁVER	33
LITERATÚRA	34

Úvod

Viaceré štúdie a analýzy o vývoji príjmov na Slovensku potvrdzujú roztváranie nožníc medzi nízkymi a vysokými príjmami, a to tak miezd ako aj starobných dôchodkov (napr. Pauhofová, Martinák, 2012) ako dvoch hlavných zdrojov príjmov domácností. Systém starobných dôchodkov a jeho financovanie bude v najbližších tridsiatich rokoch pod rastúcim tlakom starnutia slovenskej populácie. Proces starnutia populácie je potvrdený periodicky spresňovanými demografickými projekciami obyvateľstva nielen do roku 2030, ale aj v dlhšom časovom horizonte, t. j. až do roku 2060, po ktorý nateraz siahajú detailnejšie spracované demografické projekcie. Samozrejme, demografické projekcie sú spracované aj na dlhšie obdobie, ale skutočnosť u tohto typu projekcií môže byť diametrálne odlišná na jednej strane a nevyžadujú ani prípravu dlhodobých zmien v hospodárskej či sociálnej politike ako reakciu na prognózovaný demografický vývoj na strane druhej. Demografické projekcie spracované do konca roku 2030 sa však naplnia pomerne s vysokou pravdepodobnosťou pokiaľ ide o počty osôb v produktívnom veku ako základu pre formovanie zdrojov pracovných síl, a preto má význam paralelne s ich precizovaním uvažovať aj o zmenách ekonomickej a sociálnej politiky. Starobné dôchodky sú práve jednou z oblastí, ktoré vyžadujú primerané reakcie sociálnej politiky s dostatočne dlhým časovým predstihom.

V slovenskej spoločnosti začal proces starnutia populácie neskôr ako vo vyspelých západných krajinách EÚ (a to až po roku 1989), ale tento proces prekvapil aj demografov svojou intenzitou. Slovensko sa už dlhodobo nachádza na posledných priečkach rebríčka krajín EÚ v mierach pôrodnosti. Prepád pôrodnosti po spoločenských zmenách v slovenskej spoločnosti bude mať dlhodobé dôsledky na pomer medzi obyvateľstvom v poproduktívnom a produktívnom veku (index ekonomickej závislosti starých ľudí)¹, čo bude vytvárať tlak na finančné zabezpečenie zdrojov dôchodkového systému. Je zarážajúce, že štát ani po už viac ako dvoch desaťročiach od systémových spoločenských zmien, ktoré mali svoj odraz v znižujúcej sa pôrodnosti, doteraz nepripravil žiadnu stratégiu zastavenia či aspoň spomalenia starnutia obyvateľstva zameranú na zvyšovanie pôrodnosti, teda na proces zastavenia, resp. spomalenia procesu starnutia „zdola“ (spojenú s celým radom nadväzujúcich politík, nielen jednorazových platieb v súvislosti s narodením dieťaťa a rodinných prídavkov), a ktorú by hneď po jej spracovaní aj začal realizovať. Veľmi zdĺhavo sa rieši sociálne vylúčenie veľkej časti rómskej populácie, ktoré je ako celok súhrnným faktorom veľmi vysokej miery pôrodnosti u tejto časti populácie, čo len prehĺbi problémy jej integrácie do majoritnej časti spoločnosti. Naopak, v spoločnosti dochádza k pasívnej adaptácii na starnutie obyvateľstva vo forme spracovania stratégie aktívneho starnutia (MPSVaR SR, 2014), ktorá uvažuje s obmedzením poberania predčasného starobného dôchodku; snaha o zvýšenie imigrácie v podmienkach začínajúceho nedostatku hlavne kvalifikovaných pracovných síl na trhu práce; rezignácia

¹ V slovenskej a českej literatúre sa označuje aj ako index závislosti II. Konkrétne ide o počet obyvateľov v poproduktívnom veku pripadajúcich na 100 obyvateľov v produktívnom veku (Infostat, 2002).

na možnosti prípravy kvalifikovaných pracovných síl z vlastných zdrojov vrátane rómskej menšiny a pod.), čoho dôkazom v oblasti dôchodkového systému je zavedenie silného kapitalizačného dôchodkového piliera už od roku 2004, ktorého potreba sa zdôvodňovala práve intenzívnym starnutím obyvateľstva. Po jednorazovom znížení odvodu z miezd do II. kapitalizačného dôchodkového piliera z 9 na 4 percentá sa jeho hodnota postupne ustáli na 6 percentách.

V tejto štúdii sa zameriame na hlavné možnosti (faktory), ktoré môže štát v blízkej či vzdialenejšej budúcnosti do roku 2030 použiť na eliminovanie očakávaných schodkov v ročných bilanciách príjmov a výdavkov dôchodkového systému ako celku (resp. schodku Sociálnej poisťovne) v podmienkach starnutia obyvateľstva. Uvedené možnosti (faktory) sú logicky spracované a zdôvodnené v rôznej analytickej hĺbke, pretože nie všetky sa doteraz používajú v slovenských podmienkach na dosiahnutie rovnováhy v príjmoch a výdavkoch dôchodkového systému a o všetkých faktoroch nie je dostatok exaktných informácií. Východiskom úvah o možnom znižovaní napätia medzi príjmami a výdavkami dôchodkového systému ex ante je vývoj počtu dôchodcov, ktorý vychádza zo súhrnnej dlhodobej prognózy slovenského hospodárstva spracovanej prostredníctvom prognostického modelu tímom expertov v EÚ SAV (Domonkos, Jánošová, Ostrihoň, 2015; Ostrihoň, 2016) v podmienkach starnutia slovenskej populácie.

1. METODICKE POZNÁMKY

Samotná analýza bilancie príjmov a výdavkov dôchodkového systému ex post je ovplyvnená viacerými javmi, ktoré bránia metodicky čistému zostaveniu časových radov finančných ukazovateľov a ich väzieb na vekovú štruktúru obyvateľstva a na analýzu javov, ktoré sprevádzali príjmové diferencie v starobných dôchodkoch. Treba spomenúť posúvanie (rast) dôchodkového veku pre ženy i mužov po dôchodkovej reforme v roku 2003 (ktorá vstúpila do platnosti od začiatku roka 2004), zavedenie druhého kapitalizačného piliera a meniace sa sadzby odvodov do I. a II. dôchodkového piliera, podmienky vyplácania starobných dôchodkov, štvornásobné otvorenie II. kapitalizačného piliera a s tým súvisiaci spätný presun úspor z dôchodcovských správcofských spoločnostiach do Sociálnej poisťovne SR (do I. dôchodkového piliera) a pod. Podstatnou zmenou vo vyplácaní dôchodkov bolo stanovenie vekovej hranice pre odchod do predčasného starobného dôchodku najskôr dva roky pred dovŕšením „riadneho“ dôchodkového veku a sprísnenie podmienok jeho poberania. Okrem toho Sociálna poisťovňa obhospodaruje aj iné systémy sociálneho poistenia, napr. systém nemocenského poistenia, úrazového poistenia, systém poistenia v nezamestnanosti a pod., pričom náklady na správu vykazuje spoločne. Okrem toho Sociálna poisťovňa SR vypláca aj štátom hradené dôchodkové dávky, ktoré nie sú financované z odvodov na starobné poistenie, aj keď celkový objem je pomerne nízky (sem patrí napr. aj vianočný príspevok k dôchodkom). V priebehu rokov 2004 – 2015 dochádzalo k permanentným zákonným presunom finančných prostriedkov zo štátu na Sociálnu poisťovňu za tzv. poistencov štátu a k dotovaniu jednotlivých poistných systémov (fondov) zo štátneho rozpočtu z dôvodu pomerne vysokej časti odvodov z miezd zamestnancov a zamestnávateľov do II. kapitalizačného piliera na osobné dôchodkové účty sporiteľov. V uvedenom období po vstupe Slovenskej republiky do EÚ v roku 2004 (zhodou okolností v tom istom roku, od ktorého začal platiť nový dôchodkový systém), nastali javy v zamestnanosti, ktoré nadobudli nové kvantitatívne i kvalitatívne parametre; osobitný vplyv na financovanie dôchodkového systému mala napr. práca v zahraničí, ktorá sa prejavila pohybmi v počte poistencov Sociálnej poisťovne, konkrétne v znížení objemu odvodov aj do dôchodkových fondov (starobného a invalidného). Z toho dôvodu dochádzalo a dochádza k prerušeniu povinného i dobrovoľného poistenia osôb v jednotlivých poistných systémoch. Podľa informácií zo Sociálnej poisťovne Štatistické ročenky z oblasti dôchodkového poistenia, ktoré každoročne publikuje Sociálna poisťovňa, neobsahuje dôchodcov, ktorý dostávajú čo len minimálnu platbu zo zahraničných dôchodkových systémov. Tieto osoby sú vylúčené zo štatistického zisťovania pre potreby spracovania hlavných štatistických zostáv Sociálnej poisťovne, čo môže do určitej miery viesť ku skresleniu publikovaných dát. Podstatnejší rast počtu dôchodkov a objemu finančných prostriedkov plynúcich na Slovensko zo zahraničia

možno však očakávať až ku koncu dvadsiatych rokov vzhľadom na vekovú štruktúru pracovných síl, ktoré pracovali v zahraničí.

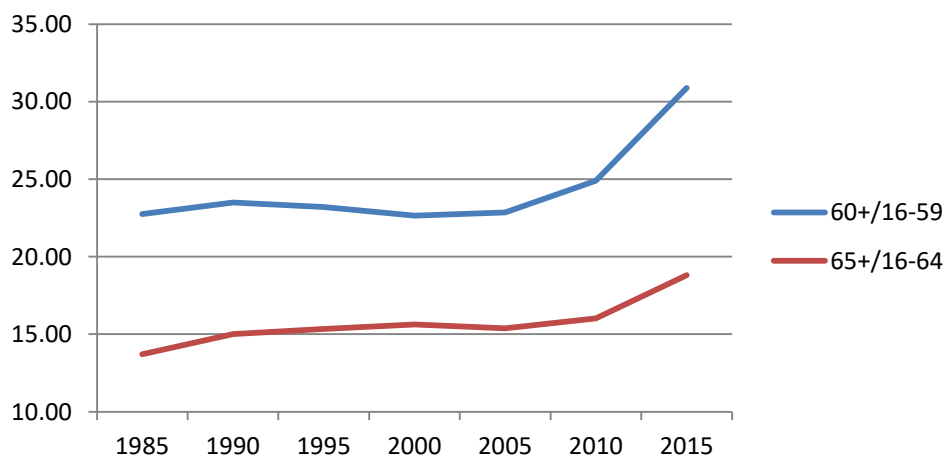
Napriek všetkým uvedeným i neuvedeným skutočnostiam sme pristúpili k analýze štatistických dát Sociálnej poisťovne. Prvú časť takto koncipovanej analýzy ex post založenej výlučne na individuálnych dátach obsahovala už 4. kapitola v minuloročnej štúdiu Pauhofová a kol. (2016).

2. DEMOGRAFICKÉ ASPEKTY STARNUTIA POPULÁCIE A ICH PRIEMET DO PROBLÉMOV DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU

Základným parametrom, od ktorého závisí udržateľnosť financovania priebežne financovaných dôchodkových systémov (anglicky „pay-as-you go“), je index ekonomickej závislosti starých ľudí. Tento index vyjadruje pomer medzi počtom obyvateľov v poproduktívnom a produktívnom veku. V konečnom dôsledku ani tento index nie je rozhodujúci pre očakávané problémy vo financovaní dôchodkového systému. V produktívnom veku je totiž vždy pomerne veľká časť populácie, ktorá aktívne nepracuje (invalidi, nezamestnaní, práceschopné osoby mimo trhu práce; sem možno zaradiť aj osoby v zahraničí; v neposlednom rade osoby v príprave na povolanie), čím sa zhoršuje pomer medzi starými ľuďmi v poproduktívnom veku a aktívnymi osobami v produktívnom veku, ktorí pracujú, odvádzajú odvody do priebežného dôchodkového systému, a z ktorých sa potom vytvárajú a vyplácajú starobné dôchodky. U počtu osôb v produktívnom veku sa prirodzene môže v čase meniť tiež pomer medzi zamestnanými a nezamestnanými, teda miera zamestnanosti ako presnejší indikátor v porovnaní s „mierou ekonomickej aktivity“². Pri analýzach údajov vychádzajúcich z demografie má veľký význam taxatívne stanovený vek odchodu do dôchodku. Graf 2.1 udáva vývoj indexu ekonomickej závislosti starých ľudí za obdobie rokov 1985 – 2015.

G r a f 2.1

Vývoj indexu ekonomickej závislosti starých ľudí do roku 2015

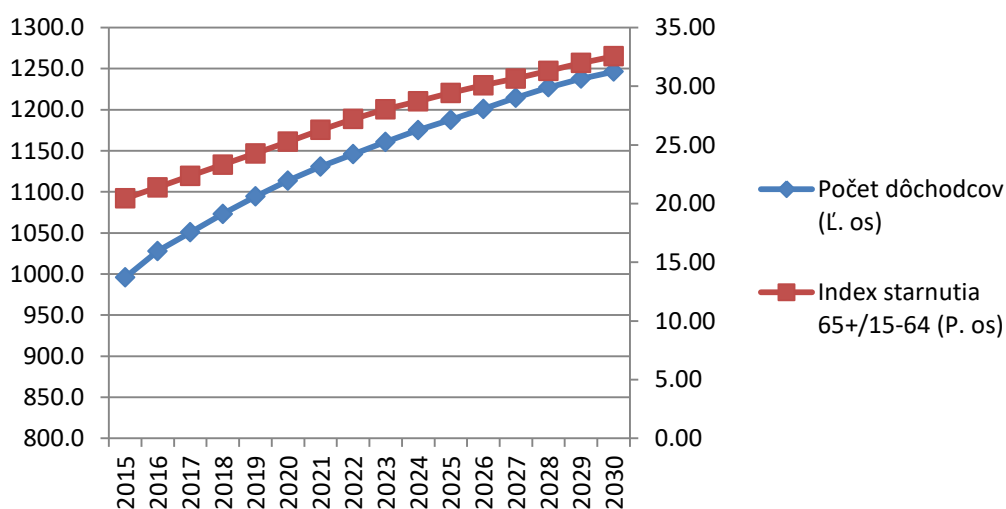
Prameň: Vlastný graf na základe údajov INFOSTAT-u.

² Zdôrazňujeme, že do budúcnosti môže financovanie dôchodkového systému pozitívne ovplyvniť aj rast miery zamestnanosti. Slovensko stále zaostáva za mierou zamestnanosti stanovenou Európskou komisiou ako optimálny cieľ v dokumente Európa 2020 pre Európsku úniu ako celok (kde veková skupina v produktívnom veku je definovaná v rozpätí 20 – 64 rokov). Ak optimálny cieľ pre celú EÚ bol stanovený na úrovni 75 % v roku 2020, Slovensko je stále pod touto cieľovou úrovňou; v roku 2012 - 65,1 % a v roku 2015 – 67,7 % (European Union, 2017). Za tri roky teda Slovensko zvýšilo mieru zamestnanosti o 2,6 p. b. Aj keď sa programové obdobie dokumentu Európa 2020 o pár rokov skončí, cieľom hospodárskej politiky musí byť a iste bude aj podpora rastu miery zamestnanosti vekovej skupiny 20-64 ročných aj po roku 2020, čo bude mať pozitívny vplyv na financovanie dôchodkového systému. Týmto problémom sa podrobne nezaobráame, lebo miera zamestnanosti bola úzko prepojená v prognostickom modeli s vývojom počtu zamestnaných a s vývojom počtu dôchodcov. Pozitívny vplyv rastu miery zamestnanosti na dôchodkový systém sa môže oslabiť, ak bude rast zamestnanosti založený výlučne na odpúšťaní platenia odvodov (vrátane odvodov do dôchodkového systému) zamestnávateľom či zamestnancom. Pre naše ďalšie úvahy o problémoch financovania dôchodkového systému sme vychádzali z počtu dôchodcov.

Z údajov v grafe 2.1 vyplýva, že zhoršenie indexu ekonomickej závislosti starých ľudí začalo okolo roku 2005, čo sa prekrýva aj so začiatkom zavedenia II. kapitalizačného dôchodkového piliera. Po roku 2010 došlo k ďalšiemu zhoršeniu tohto indexu, a to tak pri hranici poproduktívneho veku na úrovni 60 rokov ako aj 65 rokov³. Je zrejmé, že predlžovanie taxatívne stanoveného dôchodkového veku nad úroveň 60 rokov (konkrétne na úroveň 62 rokov) zmiernilo rast tohto indexu, ak sa hranica dôchodkového veku rovná hranici poproduktívneho veku. V roku 2015 pripadalo na 100 osôb v produktívnom veku asi 30 osôb v poproduktívnom veku (60+), resp. asi 20 osôb pri vyššom vyjadrení poproduktívneho veku (65+). Podstatné pre udržateľnosť financovania dôchodkového systému je skutočnosť, že do budúcnosti sa tento ukazovateľ bude naďalej zhoršovať (graf 2.2).

G r a f 2.2

Vývoj počtu dôchodcov (v tis.) a indexu starnutia do roku 2030

Prameň: Vlastný graf z údajov Ostrihoň (2016) a INFOSTAT (2012).

V grafe 2.2 sú vypočítané hodnoty dôchodcov s ohľadom na rast priemerného veku dožitia (berúc do úvahy určovanie dôchodkového veku podľa zákona o sociálnom poistení č. 461/2003 Z. z.) a hodnoty indexu starnutia sú vypočítané z nízkeho variantu Projekcie obyvateľstva SR spracovanej v roku 2012 Výskumným demografickým centrom INFOSTAT-u. Ukazuje sa, že od spracovania poslednej projekcie obyvateľstva dochádza k naplňovaniu predpokladov práve uvedeného nízkeho variantu Projekcie obyvateľstva.

Porovnanie počtu dôchodcov napočítaných z makroekonomického modelu dlhodobého rastu slovenskej ekonomiky a počtu obyvateľov v produktívnom veku umožnilo vypočítať tiež ďalšie parametre počtu dôchodcov a ich rastu do roku 2030 (tabuľka 2.1).

³ Vypočítať presný index ekonomickej závislosti starých ľudí v období rokov 2005 – 2015 je prakticky nemožné vzhľadom na vysoký počet poistencov, ktorý boli a stále sú v prechodnom období na zjednotenie dôchodkového veku na úroveň 62 rokov a u ktorých sa dôchodkový vek stanovoval a stanovuje individuálne s presnosťou na deň.

T a b u ľ k a 2.1

Prírastky počtu dôchodcov a ich rast do roku 2030

		Počet dôchodcov	Hypotetický počet dôchodcov pri kon- štantnom indexe starnutia roku 2015	Prírastok dôchodcov	Rast počtu dôchodcov oproti roku 2015
		v tis.			%
2015 – 2020	2015	995,8	995,8	0,0	.
	2016	1027,9	987,4	32,1	3,2
	2017	1050,7	981,5	22,8	5,5
	2018	1073,2	975,9	22,5	7,8
	2019	1094,4	971,4	21,2	9,9
	2020	1113,6	967,5	19,3	11,8
				117,9	
	2021	1130,7	964,1	17,1	13,6
	2022	1145,7	961,3	15,0	15,1
	2023	1160,7	959,3	15,0	16,6
2020 – 2025	2024	1175,3	958,1	14,5	18,0
	2025	1187,7	956,9	12,4	19,3
				74,0	
	2026	1200,8	956,2	13,2	20,6
	2027	1214,6	955,1	13,7	22,0
	2028	1227,3	953,8	12,7	23,2
	2029	1237,8	952,8	10,5	24,3
2025 – 2030	2030	1246,3	952,0	8,5	25,2
				58,6	
2015 – 2030		250,5	- 43,8		.

Prameň: Vlastný výpočet z údajov Ostrihoň (2016) a INFOSTAT (2012).

K údajom v tabuľke 2.1 treba poznamenať, že údaj o počte starobných dôchodcov v roku 2015 (ktorý bol už prognózovaným údajom vzhľadom na vstupné dáta z Projekcie obyvateľstva z roku 2012) sa líši od skutočného počtu starobných dôchodcov o 36,4 tis., čo možno považovať za prípustnú toleranciu pre ďalšie prognózované hodnoty. Z údajov ďalej vyplýva, že rast počtu starobných dôchodcov bude intenzívnejší do roku 2020 (rast od roku 2015 za 5 rokov až o 117,9 tis.), v rokoch 2020 – 2025 sa zníži na 74,0 tis. a v rokoch 2025 – 2030 na 58,6 tis. To znamená, že už v najbližších rokoch bude narastať tlak na finančné zdroje dôchodkového systému, ktorý sa zmierni po roku 2020, resp. po roku 2025. Vzhľadom na starnutie obyvateľstva a znižujúci sa podiel obyvateľstva v produktívnom veku v pomere k dôchodcom (osobám v poproduktívnom veku) by do roku 2030 mal proporcionálne k počtu osôb v produktívnom veku (za predpokladu, že by sa zachovali relácie z roku 2015) poklesnúť počet starobných dôchodcov o 43,8 tis. osôb (995,8 tis. – 952,0 tis.). Naopak, nastane rast počtu starobných dôchodcov súhrnne až o 250,5 tis. osôb, čo detailnejšie charakterizuje závažnosť finančnej udržateľnosti dôchodkového systému v prognózovanom období a v jeho čiastkových obdobiach. Pritom prognózovaný rast počtu dôchodcov je nižší, ako by bol rast počtu dôchodcov, ak by v nateraz platnom dôchodkovom systéme nebol zabudovaný mechanizmus rastu dôchodkového veku v závislosti od priemerného veku dožitia.

3. TENDENCIE V DOTERAJŠOM VÝVOJI BILANCIE PRÍJMOV A VÝDAVKOV DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU

Dôchodkovú reformu z roku 2003 možno charakterizovať dvoma základnými princípmi, a to zavedením II. kapitalizačného dôchodkového piliera a novým spôsobom výpočtu starobných dôchodkov z I. priebežného dôchodkového piliera. Bilancia príjmov a výdavkov dôchodkového systému od roku 2005 až doteraz (do roku 2016 podľa jednotlivých analyzovaných dát) odráža všetky jeho zmeny, ktoré boli zamerané predovšetkým na zmiernenie pôvodne nastavených veľkých rozdielov vo výpočte novopriznávaných starobných dôchodkov v I. priebežnom dôchodkovom pilieri.

Na úvod tejto časti zdôrazňujeme, že dôchodkový systém je z hľadiska financovania, aj keď sa v Sociálnej poisťovni vytvárajú špecifické dôchodkové fondy (starobný a invalidný), jednotný a financujú sa z neho všetky druhy dôchodkov (starobné, predčasné starobné, vdovské, vdovecké a sirotské), z ktorých je značná časť vyplácaná v súbehu so starobnými dôchodkami. Financovanie jednotlivých druhov dôchodkov nie je prísne determinované príjmami od ekonomicky aktívnych osôb do jednotlivých fondov, ktoré reprezentujú druh odvodu na špecifický druh poistenia v rámci sociálneho poistenia.

Ak sa má odpovedať na otázku, do akej miery je stratový (či ziskový) dôchodkový systém ako celok za predpokladu, že by sa mal financovať iba z prvotných príjmov, a to odvodom od EAO (ekonomicky aktívnych osôb) a z odvodom za poistencov štátu, potrebný je detailnejší pohľad hlavne na štruktúru príjmov Sociálnej poisťovne, resp. dôchodkového systému (akákoľvek diskusia o výdavkoch je v daných súvislostiach irelevantná, pretože ide len o zákonné nároky jednotlivcov vyplývajúce zo zákona o sociálnom poistení). Odpoveď na danú otázku je zároveň odpoveďou na ďalšiu otázku, a to, či sú správne nastavené parametre odvodom na dôchodkové poistenie.

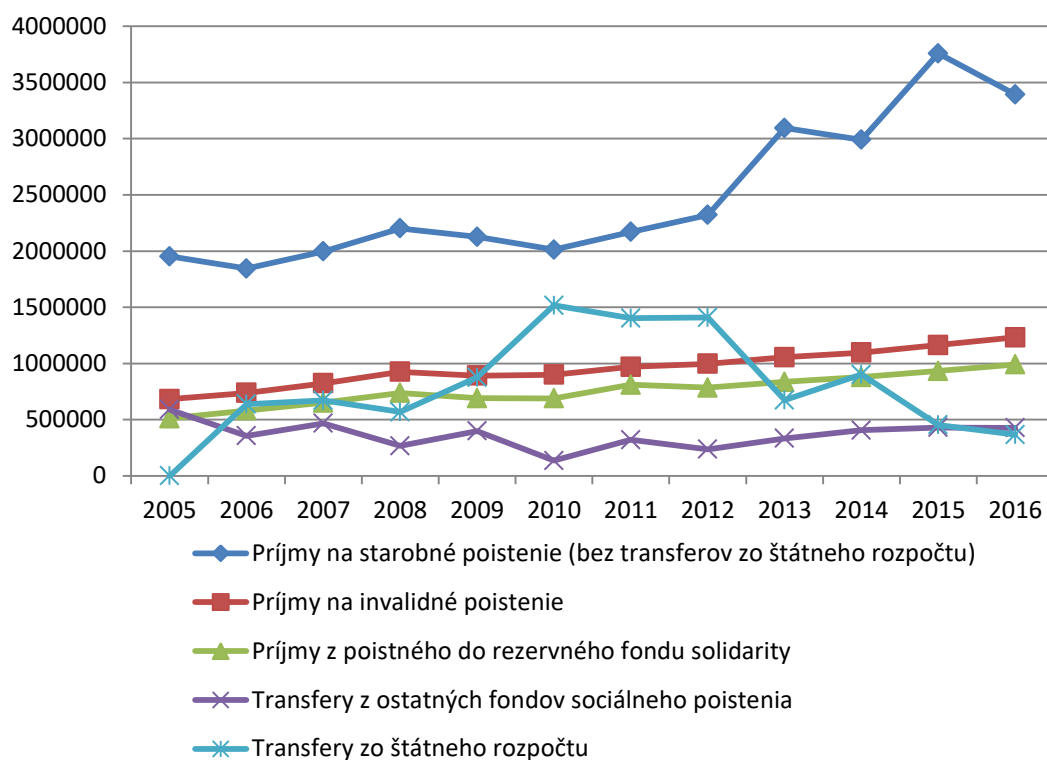
Hlavné príjmové finančné položky, z ktorých sa financuje dôchodkový systém, sú tri. Ide o príjmy a) na starobné poistenie, b) na invalidné poistenie a c) príjmy z poistného do rezervného fondu solidarity (zároveň ide o tri samostatné odvody explicitne uvedené v zákone o sociálnom poistení č. 461/2003 Z. z.). V detailnej štruktúre príjmov Sociálnej poisťovne je každý z uvedených troch príjmov rozdelený na: poistné, príjmy za poistencov štátu, pokuty a penále, dlžné poistné a ostatné príjmy. Osobitne u príjmov na starobné poistenie vystupujú podpoložky „poistné – dobrovoľný návrat do I. piliera z II. piliera“ a „príjmy zo Sociálnej poisťovne“. Vzhľadom na to, že dôchodkový systém obsahuje aj II. kapitalizačný pilier, ktorého prostriedky odvádza Sociálna poisťovňa na SDS (súkromné dôchodkové sporenie), a tieto prostriedky chýbajú v I. priebežnom dôchodkovom pilieri, je dôchodkový systém ako celok pasívny a musí byť dotovaný zo štátneho rozpočtu. Okrem toho sa často opomínaná skutočnosť, že dôchodkový systém⁴ je dotovaný z iných druhov sociálneho poistenia, a to zo

⁴ Pod pojmom „dôchodkový systém“ z hľadiska financovania rozumieme finančné prostriedky vynaložené v danom roku na všetky druhy dôchodkov (starobné, predčasné starobné, invalidné, vdovské, vdovecké a sirotské) vrátane odvodených úspor na SDS.

základného fondu nemocenského poistenia, základného fondu úrazového poistenia, základného fondu garančného poistenia a základného fondu poistenia v nezamestnanosti. Graf 3.1 zachytáva vývoj hlavných príjmových položiek dôchodkového systému.

Graf 3.1

Hlavné príjmové položky dôchodkového systému (príjmy na starobné poistenie, invalidné poistenie, príjmy z poistného do rezervného fondu solidarity; transfery z iných druhov sociálneho poistenia, transfery zo štátneho rozpočtu), v tis. eur

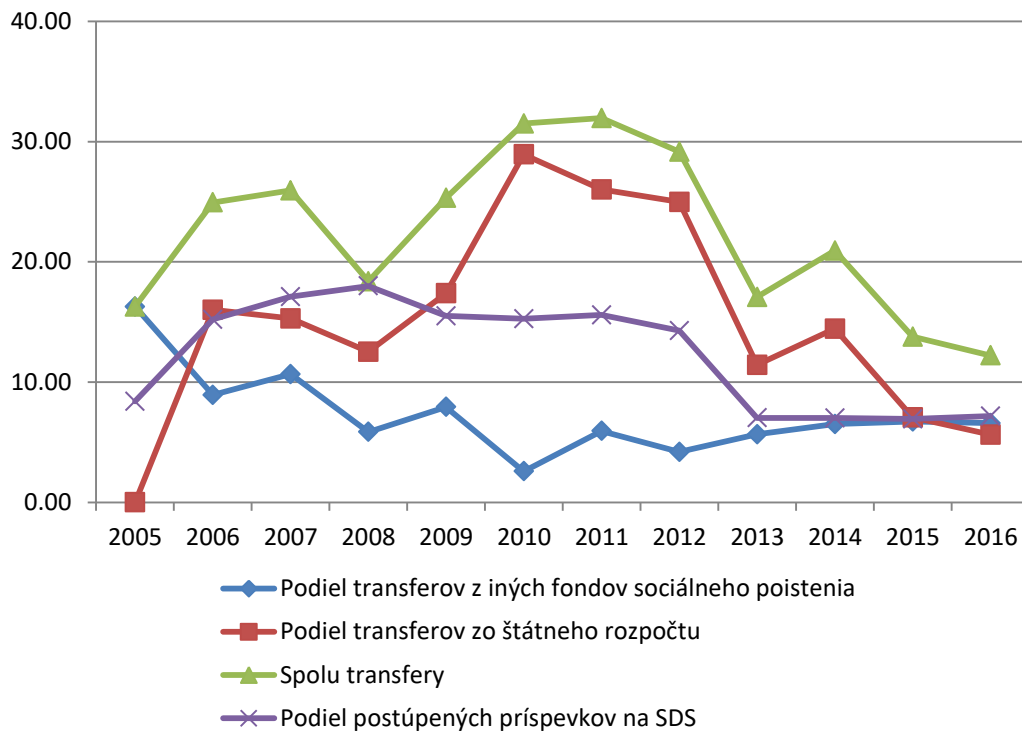
Prameň: Vlastný graf z údajov Sociálnej poisťovne.

Údaje v grafe 3.1 svedčia o výrazných nepravidelnostiach v príjmoch na starobné poistenie (hlavné diferencie vo vývoji boli ovplyvnené zmenou sadzieb odvodov do I. a II. dôchodkového piliera) a s tým súvisiacimi zmenami v transferoch z ostatných fondov sociálneho poistenia a zmenami v transferoch zo štátneho rozpočtu. Nepravidelnosti boli spôsobené tiež návratom časti pôvodných úspor z SDS do I. dôchodkového piliera. Vzhľadom na vyššie uvedené podpoložky troch hlavných príjmov dôchodkového systému uvádzame, že podiel prvotných príjmov dôchodkového systému, a to podiel odvodov ekonomicky aktívnych osôb kolísal v analyzovanom období v rozpätí od 83,22 % (v roku 2015) do 92,80 % (v roku 2016) a podiel od poistencov štátu v rozpätí od 3,51 % (v roku 2015) do 4,74 % (v roku 2013).

Podiel transferov do dôchodkového systému na výdavkoch na dôchodky (vyplácané z I. dôchodkového piliera)⁵ zachytáva graf 3.2.

⁵ Transfery do dôchodkového systému ako celku sú súčasne transfermi do I. dôchodkového piliera, pretože časť odvodov (vo forme „postúpených príspevkov“) odvádza Sociálna poisťovňa na SDS.

Graf 3.2

Podiel transferov (dotácií) na výdavkoch na dôchodky (v rámci I. piliera) , v %

Prameň: Vlastný graf z údajov Sociálnej poisťovne.

Z grafu 3.2 vyplýva, že podiel transferov spolu do dôchodkového systému ako celku (resp. do I. dôchodkového piliera) je väčší ako podiel „postúpených príspevkov na SDS“. To indikuje fakt, že dôchodkový systém musí byť dotovaný viac, ako predstavujú úspory na individuálnych účtoch sporiteľov v rámci II. kapitalizačného dôchodkového piliera; inými slovami, aj I. dôchodkový pilier je stratový pri súčasnom nastavení odvodov.

Ak opustíme prísne väzby jednotlivých bilančných položiek Sociálnej poisťovne SR a zložitý systém transferov medzi jednotlivými bilančnými položkami a fondmi Sociálnej poisťovne SR (vzhľadom na časový posun medzi dňom vzniku povinnosti zaplatiť odvody za ekonomicky aktívne osoby a dňom ich skutočnej platby do Sociálnej poisťovne SR) i potrebu vysokej rezervy Sociálnej poisťovne SR na hladké vyplácanie starobných dôchodkov, možno súhrnný deficit dôchodkového systému (čo je v podstate deficit I. dôchodkového piliera) vyjadriť nasledovne. Je to rozdiel medzi súčtom transferov z ostatných sociálnych fondov sociálneho poistenia a transferov zo štátneho rozpočtu a „postúpenými príspevkami na SDS“ (ako bilančnej položky v Bilancii príjmov a výdavkov dôchodkového poistenia v Sociálnej poisťovni SR). Tento prístup predpokladá, že dofinancovanie I. dôchodkového piliera by malo byť maximálne len do výšky odvedených úspor v II. kapitalizačnom dôchodkovom pilieri. K deficitu I. dôchodkového piliera možno pristupovať z dvoch hľadísk:

- a) transfery do I. dôchodkového piliera (a súčasne do dôchodkového systému ako celku) z iných fondov poistenia predstavujú nesystémový prvok a sú dlhodobu neudržateľné; tieto transfery sú možné len preto, že nedochádza k plnému využívaniu týchto poistných

fondov (napr. dlhodobo je známe, že Slovenská republika patrí k štátom EÚ, kde sú jedny z najnižších náhrad miezd v prípade nezamestnanosti a veľmi krátke obdobie poberania podpory v nezamestnanosti); pri tomto výpočte deficitu dôchodkového systému ako celku (resp. I. dôchodkového piliera) treba transfery započítať do deficitu,

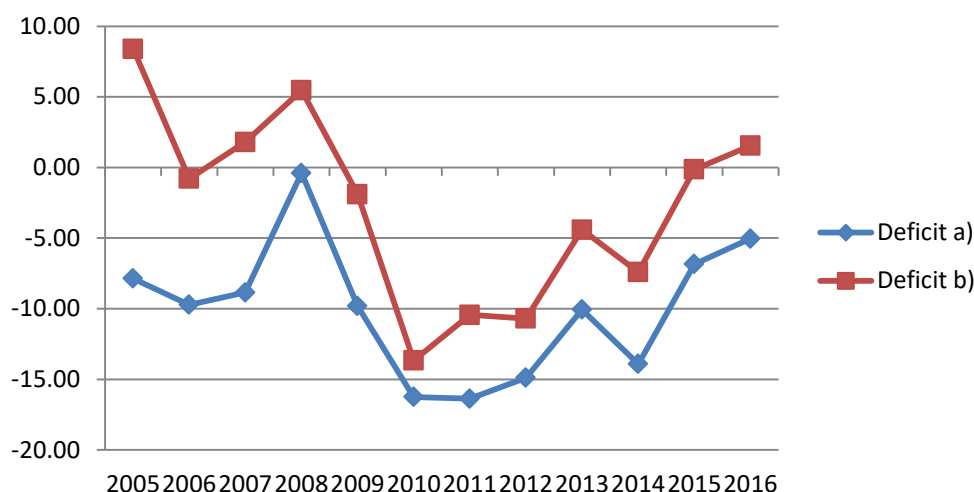
- b) akceptujú sa transfery z iných druhov poistenia; transfery zo štátneho rozpočtu by mali byť akceptované len do výšky odvodov na SDS (t.j. do výšky „postúpených príspevkov na SDS“ ako bilančnej položky Sociálnej poisťovne SR); transfery zo štátneho rozpočtu vyššie ako „postúpené príspevky na SDS“ predstavujú deficit I. dôchodkového piliera.

Hlavné bilančné položky pre výpočet deficitu dôchodkového systému (súčasne I. dôchodkového piliera) podľa dvoch uvedených prístupov v absolútnych hodnotách za analyzované obdobie podľa jednotlivých rokov obsahuje príloha 1.

Graf 3.3 uvádza podiel deficitu (prebytku)⁶ na výdavkoch na dôchodky I. dôchodkového piliera z hľadiska a) a b).

G r a f 3.3

Deficit (resp. prebytok) dôchodkového systému vyjadrený podľa dvoch prístupov ako podiel výdavkov na dôchodky z I. dôchodkového piliera, v %

Prameň: Vlastný graf z údajov Sociálnej poisťovne.

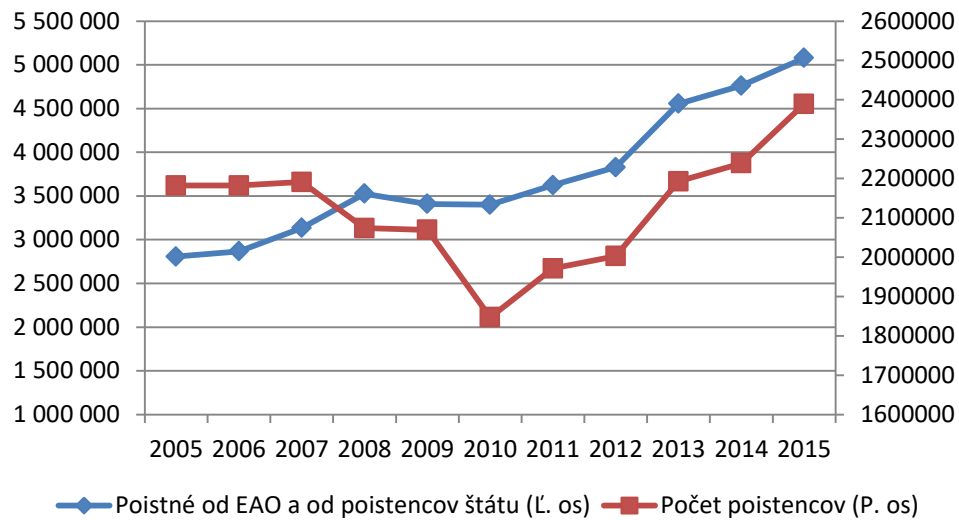
Tak deficity podľa prístupu a) ako aj podľa prístupu b) v grafe 3.3 svedčia o nedostatočne nastavených odvodoch na I. dôchodkový pilier. Popri „postúpených odvodoch na SDS“, ktoré chýbajú v I. dôchodkovom pilieri (a ktoré sú zabezpečované zo štátneho rozpočtu), musí byť financovanie I. dôchodkového piliera dotované prostredníctvom transferov tak z iných druhov sociálneho poistenia ako aj zo štátneho rozpočtu.

Ďalej sme preskúmali, do akej miery je hlavná položka príjmov na starobné poistenie, a to poistné spolu (odvody na starobné poistenie) od ekonomicky aktívnych osôb a od poistencov štátu závislé od počtu poistencov (spolu) na starobné poistenie (graf 3.4).

⁶ Deficit je logicky deficitom príjmov (nie výdavkov) dôchodkového systému, ale aby bolo možné vypočítať tento deficit podľa dvoch uvedených hľadísk (prístupov), museli sme príslušné bilančné položky dôchodkového systému Sociálnej poisťovne SR porovnať s výdavkami na dôchodky.

Graf 3.4

Vývoj počtu poistencov a poistného (odvodov na starobné poistenie) od ekonomicky aktívnych osôb a od poistencov štátu (v tis. eur), r. 2005 – 2015

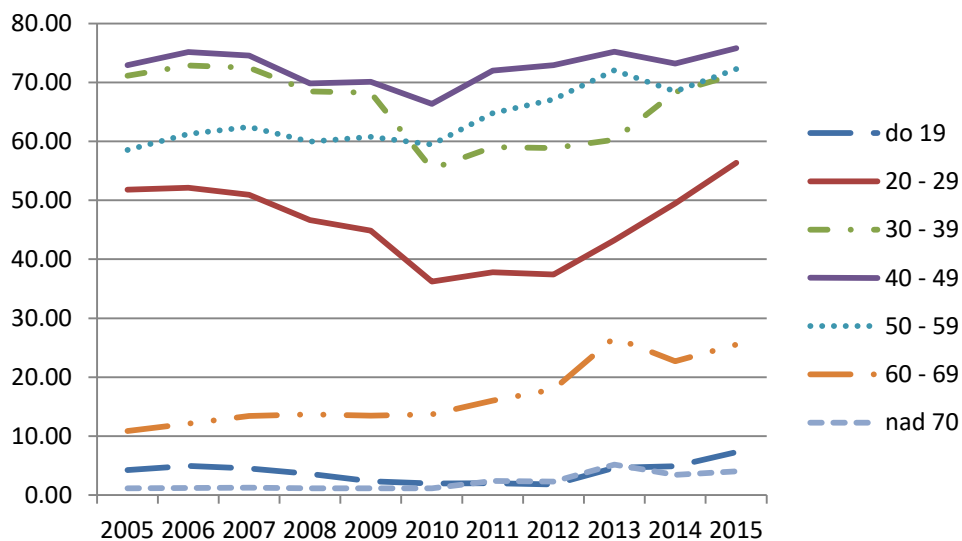

Prameň: Vlastný graf z údajov Sociálnej poisťovne.

Z grafu 3.4 vyplýva, že priebeh oboch indikátorov sa priblížil hlavne po roku 2011. K tomu prispelo predovšetkým zvýšenie maximálnych vymeriavacích základov pre odvody do jednotlivých dôchodkových fondov. Počet poistencov za celé predchádzajúce analyzované obdobie značne kolísal hlavne z dôvodu odchodu pomerne veľkého počtu mladších pracovných síl do zahraničia. Po ekonomickej a finančnej kríze vzrástol návrat pracovných síl zo zahraničia, a tým vzrástol aj počet poistencov na starobné poistenie. Vývoj počtu poistencov na starobné poistenie značne kolísal z hľadiska vekových skupín (graf 3.5).

Graf 3.5

Podiely poistencov na starobné poistenie z počtu obyvateľov podľa vekových skupín (%)

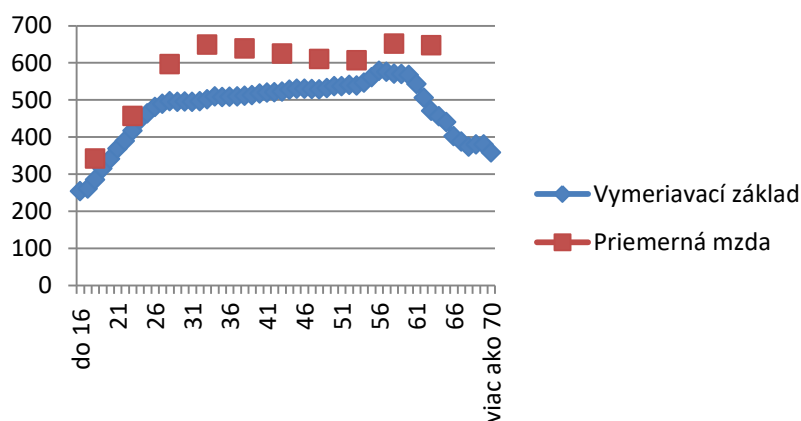
Prameň: Vlastný graf z údajov Sociálnej poisťovne.

Na grafe 3.5 je jasne zreteľný pokles podielov poistencov na starobné poistenie na počte obyvateľov príslušnej vekovej skupiny u vekových skupín 20-29, 30-39 a 40-49 ročných. Jediným vysvetlením nižšieho podielu poistencov na počte obyvateľov uvedených vekových skupín je intenzívnejší odchod z týchto vekových skupín za prácou do zahraničia a ich postupný návrat na Slovensko, aj keď treba vziať do úvahy skutočnosť, že permanentne dochádzalo k starnutiu obyvateľstva a prechodu časti obyvateľov (a poistencov) do vyššej vekovej skupiny. Rast počtu poistencov prispel k rastu poistného po roku 2011 (čo je zrejmé z grafu 3.4).

Pre priebežné financovanie I. dôchodkového piliera bolo významné rozdelenie miezd a na jeho základe rozdelenie priemerných vymeriavacích základov⁷ pre odvody na starobné poistenie podľa veku poistencov. Priebeh oboch indikátorov v rokoch 2005, 2010 a 2015 zachytávajú grafy 3.6a, 3.6b, 3.6c.

G r a f 3.6a

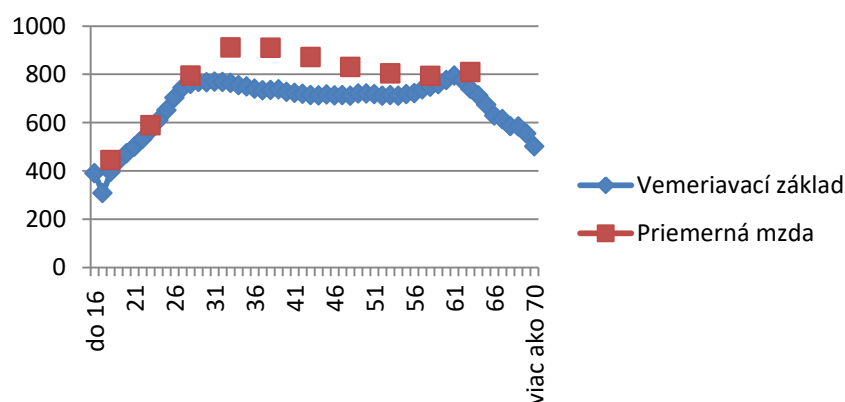
Priemerný vymeriavací základ (pre odvody) a priemerná mzda podľa veku v roku 2005 (v eurách)

Prameň: Vlastný graf na základe údajov Sociálnej poisťovne a ŠÚ SR.

G r a f 3.6b

Priemerný vymeriavací základ (pre odvody) a priemerná mzda podľa veku v roku 2010 (v eurách)

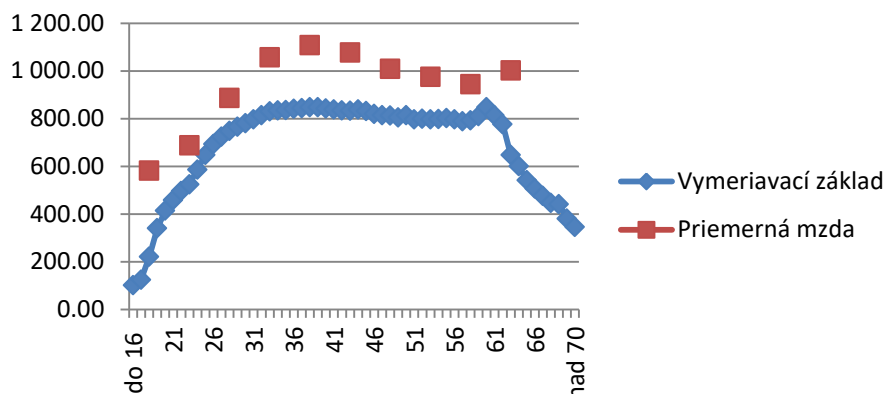

Prameň: Vlastný graf na základe údajov Sociálnej poisťovne a ŠÚ SR.

⁷ Priemerné vymeriavacie základy boli vypočítané z celkových objemov vymeriavacích základov a z počtov poistencov na starobné poistenie v jednotlivých rokoch.

Graf 3.6c

Priemerný vymeriavací základ (pre odvody) a priemerná mzda podľa veku v roku 2015 (v eurách)

Prameň: Vlastný graf na základe údajov Sociálnej poisťovne a ŠÚ SR.

Napriek tomu, že dáta o priemernej mzde v grafoch 3.6a až 3.6c sú za päťročné vekové skupiny, z porovnania vývoja medzi rokmi 2005 až 2015 jasne vyplýva rýchlejší rast miezd nižších vekových skupín oproti starším vekovým skupinám. Najvyššie mzdy z hľadiska veku sa v rokoch 2010 a 2015 presunuli do vekovej skupiny 30-35 ročných. Možno predpokladať, že zvýšenie miezd i zvýšenie priemerných vymeriavacích základov pred odchodom do starobného dôchodku (okolo veku 60 rokov) je spôsobené aj započítavaním tzv. odchodného, t. j. niekoľkých mesačných plátov a miezd, z ktorých sa taktiež musia platiť odvody na sociálne, resp. starobné poistenie. Aj keď nejde o veľmi výrazné rozdiely v úrovni miezd podľa vekových skupín (medzi rokmi 2005 až 2015), tento jav má významné konzekvencie pre financovanie dôchodkového systému. Praktizovaný model odmeňovania podľa veku, keď hlavne v súkromnom sektore majú vyššie mzdy mladí zamestnanci a rast miezd sa zastaví zamestnancom okolo 40-tich rokov (v porovnaní s rýchlejším rastom miezd mladších zamestnancov), spôsobuje nižší rast starobných dôchodkov oproti situácii, keby mzdy neustále s vekom lineárne rástli až do momentu dosiahnutia dôchodkového veku.

Klasický model odmeňovania ktorý donedávna platil vo vyspelých ekonomikách (napr. Nemecko, Holandsko, Dánsko), a to neustály rast miezd so stúpajúcim vekom, už neplatí ani v týchto vyspelých ekonomikách. Stále častejšie pozorovať zaostávanie, resp. pokles miezd v poslednej vekovej päťročnej i desaťročnej vekovej skupine pred dosiahnutím dôchodkového veku. Na Slovensku spomenutý klasický model odmeňovania podľa veku už pomerne dlho neplatí, keď sa tento klasický model odmeňovania začal transformovať počnúc rokom 1989; mzdy sú vyššie u mladších vekových skupín, a z toho dôvodu aj vyššie odvody na starobné poistenie odvádzajú mladší zamestnanci. V porovnaní s minulosťou na jednej strane ide o negatívny jav a odráža zhoršenie postavenia starších zamestnancov na trhu práce.⁸

⁸ Zmena modelu odmeňovania podľa veku má veľmi veľa príčin (upozorňujeme, že v individuálnych prípadoch sa situácia môže výrazne líšiť od trendov pozorovaných vo vekových segmentoch pracovných síl ako celku).

Na druhej strane má tento jav pozitívny vplyv na financovanie starobných dôchodkov v I. priebežnom dôchodkovom pilieri. Inak povedané, ak majú mladší zamestnanci vysoké mzdy, platia aj vyššie odvody, ktoré postačujú na výplatu relatívne nižších starobných dôchodkov v priebežnom dôchodkovom pilieri. Treba pripomenúť, že nižšia početnosť mladších vekových skupín, aj keď odvádzajú relatívne vysoké odvody, znižuje (a bude znižovať) tento pozitívny efekt na financovanie starobných dôchodkov z I. priebežného dôchodkového piliera.

Z potenciálnych príčin uvádzame zastarávanie profesií a kvalifikácií starších zamestnancov; neochota ale aj objektívna nemožnosť plnej rekvalifikácie starších zamestnancov, ochota mladších zamestnancov k vyššiemu pracovnému nasadeniu; neplatenie nadčasovej práce mladším zamestnancom na pracovných miestach s duševným charakterom práce, osobitne typickej práce pri počítačoch, celkovo nízka priemerná kvalifikačná náročnosť pracovných miest v slovenskom priemysle, ktorá nevyžaduje dlhoročnú a toľko už celoživotnú prax (o ktorej možno hovoriť len u úzkeho okruhu profesií, napr. právnik, lekár, umelec a pod.). Preto sa kritickým vekom pre riziko nezamestnanosti stáva veková hranica okolo 50 rokov.

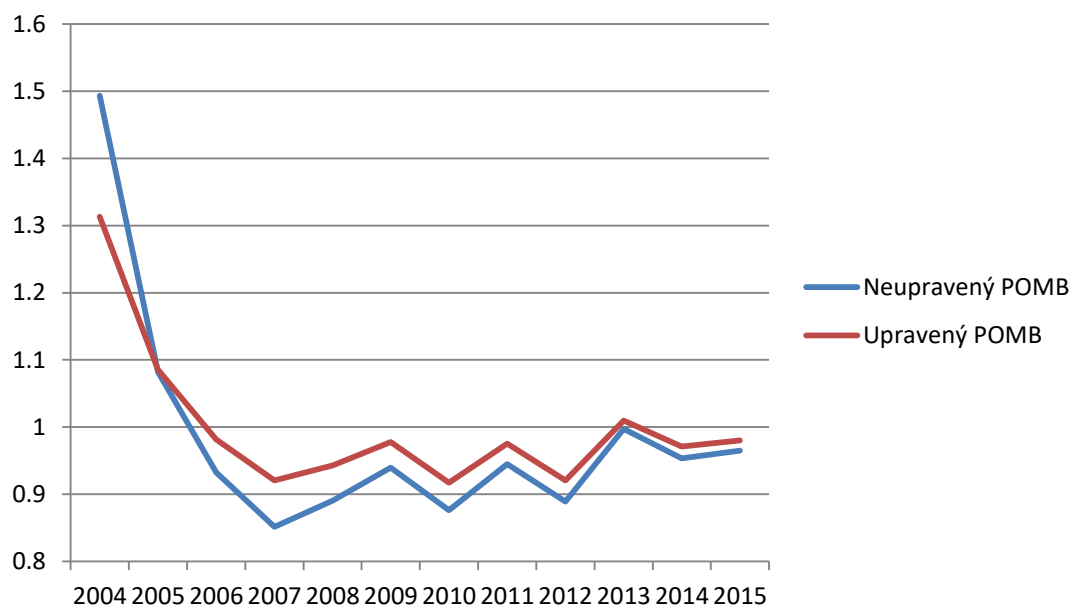
4. MIERA SOLIDARITY V DÔCHODKOVOM SYSTÉME

Očakávaný nedostatok finančných prostriedkov na krytie starobných (a všetkých súvisiacich druhov) dôchodkov znova nastolí problém primeranosti ich rozdielov vzhľadom na predchádzajúci príjem (mzdu) dôchodcu počas aktívneho veku. Od dôchodkovej reformy v roku 2003 sa postupne zvýšil vymeriavací základ na platenie odvodov do dôchodkového fondu z trojnásobku priemerného vymeriavacieho základu na štvornásobok a po určitom čase až na päťnásobok, a to bez toho, aby sa do výpočtu starobného dôchodku započítaval príjem nad trojnásobok priemerného vymeriavacieho základu (v podstate nad trojnásobok priemernej mzdy). Môže nasledovať ešte jeden krok, a to zrušenie stropu (päťnásobok priemerného vymeriavacieho základu) pre vymeriavací základ podobne, ako je tomu v Českej republike. Tým by sa do dôchodkového fondu dostalo len nepatrne viac finančných prostriedkov, pretože zamestnaných s viac ako päťnásobkom priemernej mzdy je malý počet. Skôr je na mieste diskutovať o všetkých troch formách solidarity medzi vysokopříjmovými a nízkopříjmovými skupinami v dôchodkovom systéme.

Prvou formou posilnenia solidarity by mohlo byť znižovanie osobného mzdového bodu u osôb s nadpriemerným príjmom a naopak, zvyšovanie osobného mzdového bodu u osôb s nízkymi príjmami. Táto prvá forma solidarity sa uplatňuje pri výpočte novopriznávaných starobných dôchodkov. Vývoj priemerného neupraveného a upraveného mzdového zachytáva graf 4.1a, 4.1b a 4.1c.

G r a f 4.1a

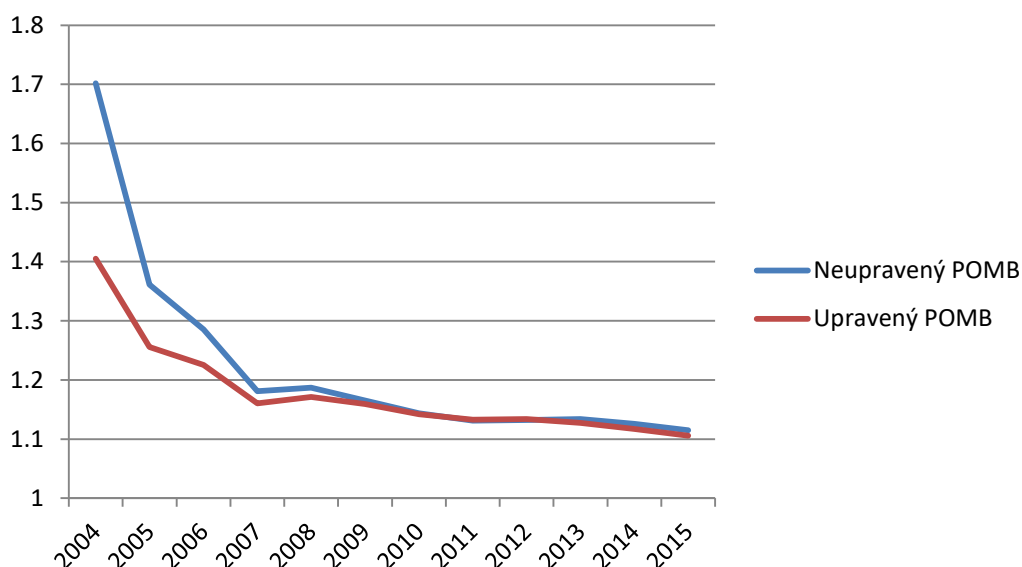
Vývoj neupraveného a upraveného mzdového bodu (POMB) v priebežnom dôchodkovom pilieri (spolu muži a ženy)

Prameň: Vlastný graf na základe údajov Sociálnej poisťovne SR.

Graf 4.1b

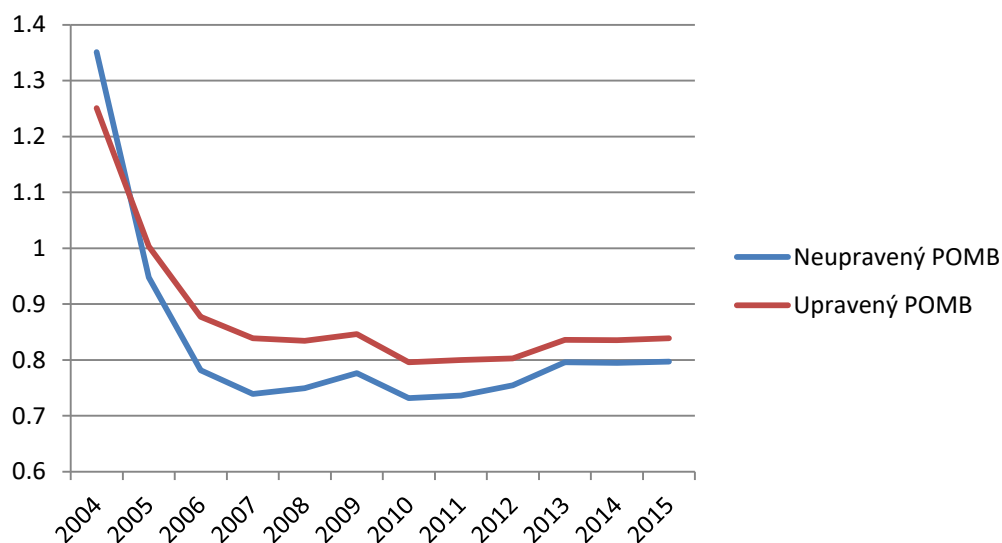
Vývoj neupraveného a upraveného mzdového bodu v priebežnom dôchodkovom pilieri (muži)

Prameň: Vlastný graf na základe údajov Sociálnej poisťovne SR.

Graf 4.1c

Vývoj neupraveného a upraveného mzdového bodu v priebežnom dôchodkovom pilieri (ženy)

Prameň: Vlastný graf na základe údajov Sociálnej poisťovne SR.

Z grafov 4.1a až 4.1c vyplýva, že solidarita v priebežnom dôchodkovom systéme je v prevažnej miere solidaritou medzi mužmi a ženami navzájom, čo je dané štruktúrou vysokých a nízkych miezd mužov a žien. Pri porovnaní neupraveného a upraveného mzdového bodu u mužov dochádza k paradoxu, keď hodnoty upraveného a neupraveného mzdového bodu sú po roku 2008 v podstate totožné. Intenzívnejší presun finančných prostriedkov zo skupiny vysoko-
príjmových k nízkopríjmovým skupinám by mohlo značne narušiť motiváciu pracovných síl

a v podstate tlak na ešte vyšší podiel II. kapitalizačného dôchodkového piliera, ktorý je bez úplnej solidarity medzi vysokoprijemovými a nízkoпрijemovými skupinami.

Druhou formou solidarity je spôsob valorizácie už priznaných starobných (a aj ďalších druhov) dôchodkov; v podstate ide o spôsob valorizácie dôchodkov u „starodôchodcov“⁹. Na valorizáciu dôchodkov bude musieť nájsť štát (Sociálna poisťovňa SR) dodatočné finančné prostriedky práve v období (do roku 2030) s očakávaným nárastom počtu dôchodcov. V posledných piatich rokoch sa valorizovalo rovnakou absolútnou sumou bez ohľadu na výšku dôchodku (tabuľka 4.1).

T a b u ľ k a 4.1

Valorizácie dôchodkov pevnou sumou (v eurách); % rastu priemerného dôchodku v roku 2012 (v r. 2013 až 2017 spolu)¹⁰

	2013	2014	2015	2016	2017	Prírastok 2013 - 2017	% rastu priemerného dôchodku v roku 2012
starobný	11,2	8,8	5,2	1,9	8,2	35,3	8,25
predčasný starobný	11,5	8,9	5,3	1,9	7,9	35,5	9,05
invalidný do 70 %	5,9	4,5	2,7	1	4	18,1	8,69
invalidný nad 70 %	10,1	7,8	4,6	1,7	7,1	31,3	8,84
vdovský	7,3	5,7	3,4	1,2	5,3	22,9	9,97
vdovecký	7,3	5,7	3,4	1,2	5,3	22,9	13,02
sirotský	3,9	3	1,8	0,6	2,6	11,9	9,64
sociálny	10,1	7,8	4,6	1,7	7,1	31,3	14,95

Prameň: Vlastný výpočet z údajov Sociálnej poisťovne.

Tento spôsob valorizácie starobných dôchodkov (a druh solidarity) ovplyvnila nízka inflácia, ktorá pridala všetkým druhom „starodôchodcov“, ale bez toho, aby sa podstatnejšie zmenili relácie medzi vysokými a nízkymi dôchodkami, čo bol počiatočný cieľ valorizácie pevnou sumou. Valorizácia ako taká bez ohľadu na to, či sa v budúcnosti bude realizovať formou percentuálneho rastu dôchodkov alebo druhou formou solidarity, a to rastom dôchodkov rovnakou absolútnou sumou, ovplyvní objem finančných prostriedkov ako celok určený na starobné dôchodky.

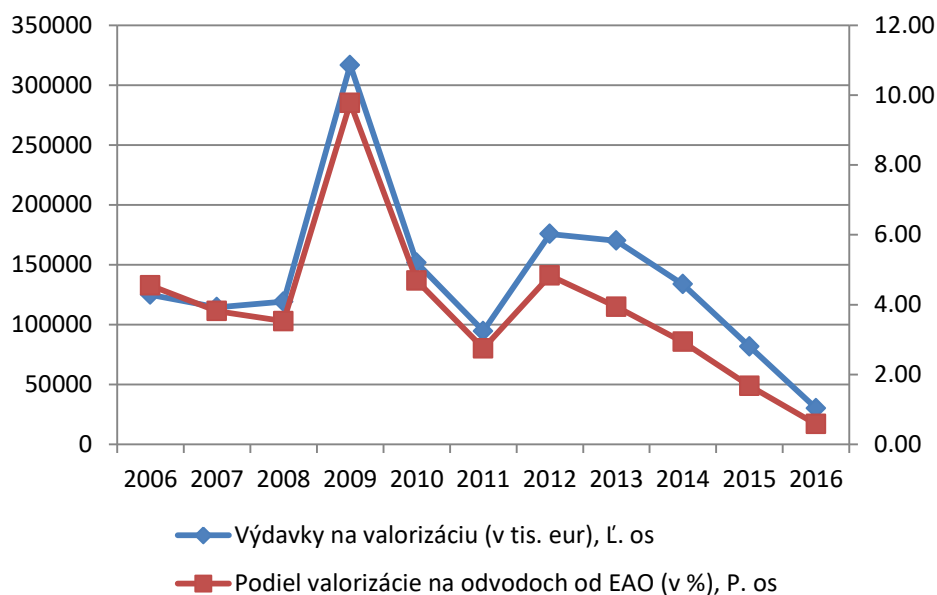
Objem finančných prostriedkov určených na valorizáciu dôchodkov v nominálnom vyjadrení značne kolísal. Je zrejmé, že krízové obdobie vyžadovalo vyčlenenie vyšších objemov finančných prostriedkov určených na valorizáciu dôchodkov (graf 4.2).

⁹ Zámerne sme použili tento termín, pretože sa stále častejšie používa hlavne v dennej tlači. Jedno sémantické vysvetlenie tohto pojmu spočíva v obsahovom rozlíšení dôchodkov ľudí, ktorým boli priznané do 31. 12. 2003 (to sú dôchodky „starodôchodcov“) a dôchodkov ľudí, ktorým boli priznané podľa nového dôchodkového systému od 1. 1. 2004. Druhé sémantické vysvetlenie „starodôchodcov“ spočíva v ich rozlíšení od dôchodcov, ktorým sa dôchodok priznáva (po prvýkrát), t. j. tým osobám v danom roku, ktorým Sociálna poisťovňa SR vypočíta starobný dôchodok a začne ho v danom roku vyplácať. Táto špecifikácia „starodôchodcov“ vyplynula práve z dvoch analyzovaných foriem „solidarity“ v systéme starobných dôchodkov; podľa nášho názoru je logické rozlišovať uvedené dva druhy solidarity v dôchodkovom systéme.

¹⁰ Uvádzame len valorizácie plných, nie krátených dôchodkov

Graf 4.2

Výdavky na valorizáciu a ich podiel na poistnom (odvodoch na starobné poistenie) od EAO, r. 2006 – 2016

Prameň: Vlastný výpočet z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Poznámka: Rok 2005 nebol k dispozícii. Pripomíname, že valorizácie sa do roku 2008 uskutočňovali k 1. júlu a od roku 2009 k 1. januáru. Sociálna poisťovňa SR vykazuje exaktne objem finančných prostriedkov na valorizáciu len v prvom mesiaci po úprave dôchodkov. Za ostatné mesiace v roku ide o odhady (pre výpočet sme použili tie isté hodnoty ako v prvom mesiaci valorizácie).

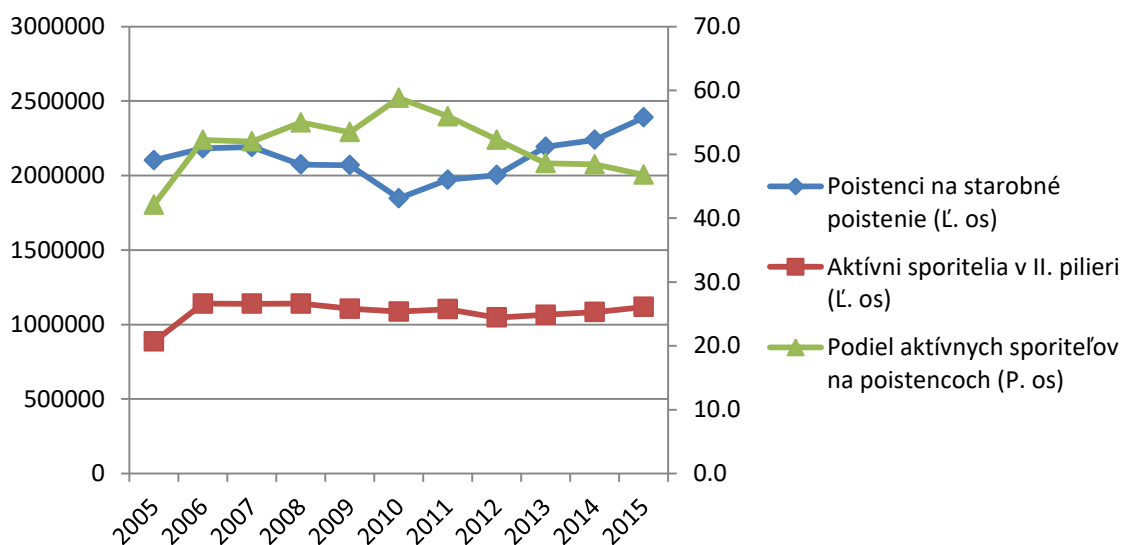
Graf 4.2 svedčí o tendencii k znižovaniu podielu finančných prostriedkov určených na valorizáciu dôchodkov z poistného (odvodov na starobné poistenie) od ekonomicky aktívnych osôb. Priebeh kriviek v grafe 4.2 od roku 2012 nie je totožný, keď od tohto roku prudšie vzrástlo poistné (odvody na starobné poistenie) od ekonomicky aktívnych osôb bez toho, aby úmerne tomu vzrástli aj prostriedky na valorizáciu. Valorizácia sa však zvýšila až v roku 2016.

Treťou formou solidarity (presnejšie „nesolidarity“ v dôchodkovom systéme) je miera, v akej si sporitelia v II. kapitalizačnom dôchodkovom pilieri môžu sporiť na individuálnych účtoch na svoje starobné dôchodky a ukladať na ne časť z celkových odvodov, ktoré sú obligatorne stanovené zákonom. To znamená, že miera solidarity (resp. miera „nesolidarity“) v celom dôchodkovom systéme je daná v prvom rade pomerom odvodov do I. priebežného a II. kapitalizačného dôchodkového piliera. Čím väčší je podiel odvodov platených do II. kapitalizačného dôchodkového piliera, tým je nižší objem prostriedkov, na ktoré sa môže aplikovať princíp solidarity v I. priebežnom dôchodkovom pilieri, a tým je nižšia solidarita v celom systéme starobných dôchodkov. Pri očakávanom náraste potreby finančných prostriedkov dôchodkového systému ako celku je namiesto otázky, či po postupnom náraste zo štyroch na šesť percent odvodov do II. kapitalizačného dôchodkového piliera je, alebo nie je tento odvod (podiel odvodov) vysoký. A to v podmienkach, keď práve vysoký podiel sporiteľov v II. kapitalizačnom dôchodkovom pilieri z celkového počtu poistencov v Sociálnej poisťovni SR je príčinou vysokého celkového deficitu dôchodkového systému. Ide a pôjde stále o problém financovania dlhého prechodného obdobia „nábehu“ na II. kapitalizačný dôchodkový pilier, ktorý uvoľní

časť zdrojov Sociálnej poisťovne SR až po viac ako 40 rokoch individuálneho sporenia (ale bez toho, aby sa riešili stále rastúce rozdiely v príjmoch vrátane dôchodkov). V tejto súvislosti treba pripomenúť odstúpenie od kapitalizačných dôchodkových foriem v Českej republike, v Poľsku i v Maďarsku. Pritom je zrejmé, že II. kapitalizačný dôchodkový pilier v podmienkach permanentného starnutia obyvateľstva problém starobných dôchodkov v plnej šírke populácie nemôže vyriešiť. Optimálnym riešením by bolo úplné zrušenie II. kapitalizačného dôchodkového piliera a náklady na „prechodné obdobie“ na plné zavedenie II. kapitalizačného dôchodkového piliera presunúť na rast financií na rodinnú politiku, resp. iné súvisiace politiky, ktoré zabezpečia rast mladej, produktívnej populácie. V budúcnosti rozsah II. kapitalizačného dôchodkového piliera bude závisieť od viacerých faktorov, na tomto mieste bez ich kvantitatívnej predikcie treba spomenúť vývoj miezd mladej generácie, miera zaistovania sa finančných inštitúcií pri kúpe anuity, finančné krízy a potenciálna miera znehodnotenia individuálnych úspor, ochota a možnosti štátu dofinancovať potreby dôchodkového systému ako celku (vrátane I. dôchodkového piliera, nielen náklady prechodu na II. kapitalizačný dôchodkový pilier) z rozpočtových zdrojov štátu, atď. Na základe štatistických dát môžeme uvažovať len o východiskovom stave hlavných parametrov budúceho vývoja II. kapitalizačného dôchodkového piliera, a to je podiel aktívnych sporiteľov z celkového počtu poistencov na starobné poistenie (graf 4.3).

G r a f 4.3

Podiel aktívnych sporiteľov z celkového počtu poistencov na starobné poistenie (%)

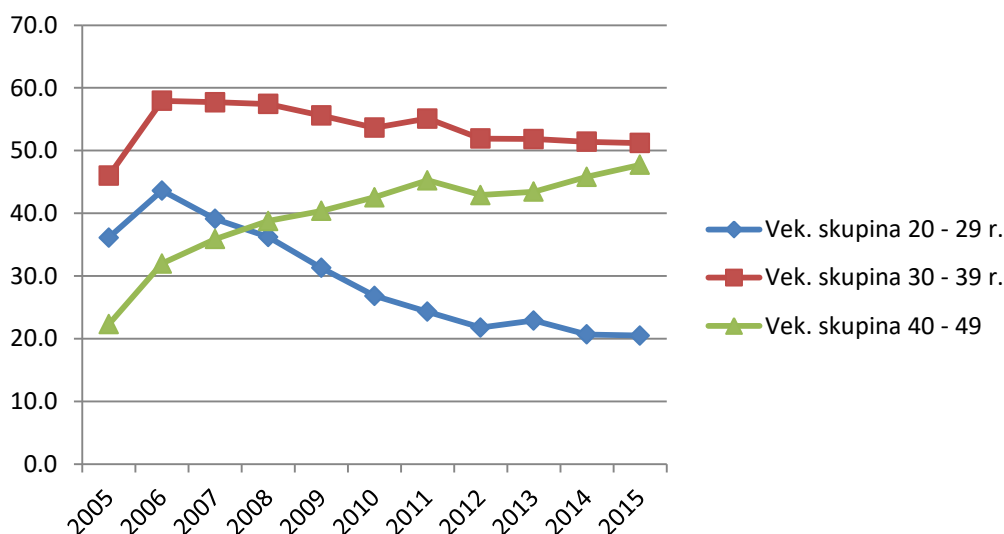

Prameň: Vlastný graf z údajov Sociálnej poisťovne.

Z grafu 4.3 vyplýva, že podiel aktívnych sporiteľov z celkového počtu poistencov na starobné poistenie osciluje okolo 50 %, čo je pomerne vysoká hodnota. Súčasťou tohto pohľadu na relatívnu váhu aktívnych sporiteľov v dôchodkovom systéme je aj analýza podielu aktívnych sporiteľov z celkového počtu obyvateľov v mladších vekových skupinách (graf 4.4).

Graf 4.4

Podiel aktívnych sporiteľov na počte obyvateľov vo vybraných vekových skupinách

Prameň: Vlastný graf z údajov Sociálnej poisťovne.

Z grafu 4.4 vyplýva predovšetkým priblíženie sa podielov aktívnych sporiteľov vo vekových skupinách 30 – 39 rokov a 40 – 49 rokov. To svedčí len o pomerne stabilnom podiele mladých ľudí vstupujúcich do II. kapitalizačného dôchodkového piliera (po 25. roku veku), z ktorých sa za 16 rokov (2005 – 2015) trvania II. kapitalizačného dôchodkového piliera časť z nich postupne presunula až do vekovej skupiny 40 – 49 ročných. Pokles podielu aktívnych sporiteľov vo vekovej skupine 20 – 29 ročných bol doteraz spôsobený stále rastúcim podielom študentov študujúcich na vysokých školách. Mierny pokles podielu vo vekovej skupine 30 – 39 ročných indikuje, že pravdepodobne sa celkový podiel sporiteľov v II. kapitalizačnom dôchodkovom pilieri nebude zvyšovať výraznejšie nad 50 %. To je však značne vysoký podiel a bude výrazne zaťažovať dôchodkové fondy Sociálnej poisťovne pri postupnom náraste odvodov do II. kapitalizačného dôchodkového piliera až na 6 % z vymeriavacieho základu.¹¹

¹¹ Kvôli úplnosti pripomínáme, že v priebehu analyzovaného obdobia bol II. kapitalizačný pilier otvorený celkom štyrikrát: od 1. 1. do 30. 6. 2008, od 15. 11. 2008 do 30. 6. 2009, od 1. 9. 2012 do 31. 1. 2013 a od 15. 3. do 15. 6. 2015, čo malo vplyv na vývoj počtu aktívnych sporiteľov v II. kapitalizačnom dôchodkovom pilieri.

5. ŠPECIFICKÉ FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE PRÍJMY A VÝDAVKY DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU

Očakávanú napätosť medzi príjmami a výdavkami dôchodkového systému v budúcnosti bude nutné riešiť tak na strane obmedzovania výdavkov ako aj na strane rastu príjmov.

Za špecifické faktory obmedzovania výdavkov do budúcnosti treba považovať:

- možnosť regulovania paralelného poberania plného starobného dôchodku a mzdy po dosiahnutí dôchodkového veku,
- možnosť progresívneho zdanenia dôchodkových príjmov bez ohľadu na to, či ide o príjmy z I. priebežného alebo z II. kapitalizačného dôchodkového piliera.

Z rastu príjmov dôchodkového systému¹² (popri raste dotácií zo štátneho rozpočtu a raste sadzby odvodov do dôchodkového systému buď zo strany zamestnancov alebo zamestnávateľov) osobitne analyzujeme možnosť podstatného zvýšenia príplatkov za nočnú prácu oproti terajšiemu stavu, následné zvýšenie miezd príslušnej skupiny zamestnancov a zvýšenie objemu odvodov.

Dôchodková reforma v roku 2003 zrušila pracovné kategórie, zvýhodnenia pre ženy vzhľadom na počet vychovaných detí a zjednotila dôchodkový vek na 62 rokov. Dosiahnutie dôchodkového veku je poisťnou udalosťou a poisťencovi na starobné poistenie vzniká nárok na pravidelnú výplatu starobného dôchodku. Mnoho dôchodcov po dosiahnutí dôchodkového veku však pracuje aj naďalej a v mnohých prípadoch pracujúci dôchodcovia poberajú plnú výšku mzdy (pracujú na plný pracovný úväzok) spolu s plným starobným dôchodkom. Je paradoxné, že v prípade predčasných starobných dôchodcov platí úplný zákaz poberania príjmu z pracovnej činnosti popri poberaní predčasného starobného dôchodku. Ak bude mať dôchodkový systém problémy s financovaním (s vybilancovaním príjmov a výdavkov dôchodkového systému) poisťnou udalosťou pre vyplácanie starobného dôchodku by už nemalo byť len dosiahnutie dôchodkového veku, ale (aj) strata príjmov z pracovnej činnosti. V extrémnom prípade by mohol platiť princíp „buď mzda alebo dôchodok“, prípadne by sa mala do značnej miery obmedziť možnosť získania príjmu z pracovnej činnosti, resp. možnosť poberania plného starobného dôchodku. Konkrétne riešenie by malo vyplývať z posúdenia celkovej situácie na trhu práce i situácie v napätosti príjmov a výdavkov dôchodkového systému; výnimky pre jednotlivé profesie či odvetvia ekonomiky by v žiadnom prípade nemali platiť. V posledných rokoch vykazuje Sociálna poisťovňa nasledujúce počty „pracujúcich dôchodcov“ (tabuľka 5.1).

¹² Zdôrazňujeme, že za zmenu oproti terajšiemu východiskovému stavu nepovažujeme bežný rast miezd, ktorý možno očakávať, a to aj v súvislosti s rastom minimálnej mzdy a prípadným štruktúrnym presunom väčšieho podielu zamestnancov odmeňovaných v nižších mzdových pásmach do vyšších pásiem (a tým vyššie odvody do dôchodkového systému tak zo strany zamestnancov ako aj zo strany zamestnávateľov); táto tendencia je však málo pravdepodobná, možno skôr predpokladať ďalšie prehlbovanie rozdielov v mzdách v prospech kvalifikovanejších a manažérskych pozícií.

Tabuľka 5.1

Počty pracujúcich dôchodcov podľa druhu pracovnej zmluvy

	2011	2013	2015	2016
Spolu	110961	192207	209919	222078
z toho:				
zamestnanci	102170	100009	113601	123353
SZČO	7501	16545	17965	18380
DPO	394	819	472	407
dohodár	.	66040	64384	66137

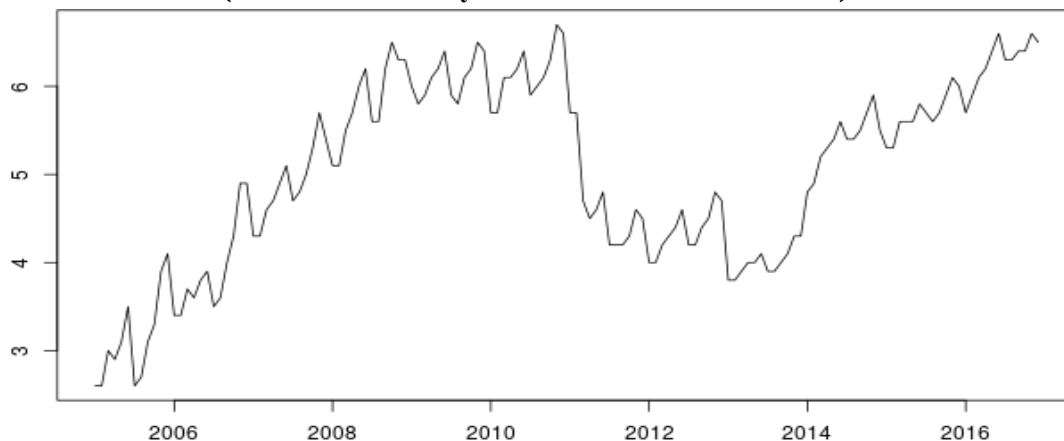
Vysvetlivky: SZČO – samostatne zárobkovo činná osoba

DPO – dobrovoľne poistená osoba

Prameň: Sociálna poisťovňa SR.

Počty pracujúcich dôchodcov (v tabuľke 5.1) boli v jednotlivých rokoch ovplyvnené platnou legislatívou. Krátenie možnosti poberania plného starobného dôchodku spolu s možnosťou výkonu pôvodného zamestnania na plný pracovný úväzok by bolo aj sociálne spravodlivejšie voči tým osobám, ktoré vzhľadom na znevýhodnené pracovné prostredie či náročné pracovné režimy (veľký podiel nočnej práce) v žiadnom prípade nemôžu vykonávať pôvodné povolanie po dosiahnutí dôchodkového veku. O tom, že by mohlo ísť o značnú časť uspokojených prostriedkov svedčí aj graf 5.1 s údajmi o podiele pracujúcich dôchodcov na celkovom počte zamestnaných.

Graf 5.1

Podiel dôchodcov v % (s reálnou mzdou vyššou ako 400 eur v roku 2016)

Prameň: Inštitút zamestnanosti.

Z grafu 5.1 vyplýva, že podiel zamestnaných dôchodcov vykazuje tendenciu k rastu. Je to dôsledok meniacej sa situácie na trhu práce, keď sa znižuje prílev absolventov škôl vstupujúcich na trh práce a vyhliadky na nájdenie pracovného miesta pre starších ľudí vrátane dôchodcov sa zlepšili. Tento trend možno jednoznačne očakávať aj v časovom horizonte do roku 2030. Nedostatok pracovných síl bude tlačiť na rast miezd smerom hore a zamestnanie sa dôchodcu pri paralelnom znížení jeho dôchodku by mohlo byť zaujímavé (obzvlášť u dôchodcov s kvalifikovanými profesiami). Dopyt po pracovných silách bude rásť, preto by nemal byť problém aj pre časť dôchodcov nájsť si pracovné miesto.

Osobitosťou dôchodkového systému na Slovensku v porovnaní s dôchodkovými systémami vo vyspelých krajinách EÚ je skutočnosť, že z dôchodkov sa neodvádzajú žiadne dane. Slovensko tak patrí k malému okruhu niekoľkých bývalých socialistických krajín, kde pretrval systém prerozdelenia prostriedkov na starobné poistenie bez platenia daní. Do budúcnosti by mohli byť veľmi vysoké dôchodky zdaňované a odvodené dane by mohli tvoriť dodatočný príjem dôchodkového systému. Odvod do dôchodkového fondu (podobne ako odvod na zdravotné poistenie či na poistenie v nezamestnanosti) sa v súčasnosti považuje za daň (ale daň to nie je). Po transformácii odvodov na starobné dôchodky nie je dôvod, tak ako je tomu doteraz, uplatňovať princíp, že na príjmy z dôchodkového systému platí úplná daňová úľava. Za predpokladu, že sa v budúcnosti, čo je veľmi pravdepodobné, zväčšia rozdiely medzi vysokými a nízkymi dôchodkami (vrátane dôchodkov vyplácaných bývalým vojakom, policajtom a pod.), bolo by potrebné uvažovať o zavedení zvláštnej dane z dôchodkov (ako formy príjmu štátneho rozpočtu, resp. dodatočného príjmu dôchodkového systému). Evidentné je to u časti dôchodkov z II. kapitalizačného dôchodkového piliera, kde zhodnotenie usporiadaných finančných prostriedkov má charakter zisku z finančných operácií. Samozrejme, sadzba dane z dôchodkov by mala byť progresívna a spočiatku by sa mali začať zdaňovať iba vysoko nadpriemerné dôchodky, ktorých počet by súhrnne mohol predstavovať asi 15 % z celkového počtu vyplácaných starobných dôchodkov. Vyplácanie časti nasporených finančných prostriedkov vo forme programového výberu by nemalo byť prekážkou na postupné zdaňovanie dôchodkových príjmov aj z II. kapitalizačného dôchodkového piliera. Mimoriadna podpora de facto vo forme daňových úľav prakticky motivuje k vstupu do II. kapitalizačného dôchodkového piliera. Štát môže a mal by optimálne regulovať aj motiváciu vstupu do II. kapitalizačného dôchodkového piliera práve vzhľadom na povinnosť zabezpečiť dôstojné dôchodky pre všetkých občanov, ktorí odpracovali dostatočný počet rokov a nemôže zvýhodňovať tých, ktorí riskujú na finančných trhoch. Starobné dôchodky by nemali byť vecou rizika, ale vecou istoty. Odklon od I. priebežného dôchodkového piliera je aj prejavom odklonu občanov od dôvery v štát plniť si svoje záväzky vo vyplácaní starobných dôchodkov v budúcnosti.

V poslednom období zaznievajú návrhy¹³ na zlepšenie finančnej situácie dôchodcov. Jednotlivé návrhy sú hlavne reakciou na nízku valorizáciu dôchodkov v roku 2016 (u starobných dôchodkov predstavovala len pevnú sumu 1,9 eura). Návrhy sa týkajú možnosti vyššej valorizácie (nielen podľa „dôchodcovej inflácie“, ktorou sa majú valorizovať dôchodky od roku 2018 podľa Zákona č. 461 o sociálnom poistení), diferencovanej valorizácie podľa odpracovaných rokov (napr. v hraniciach do 20, 30 a 40 rokov), postupného zavádzania trinásteho dôchodku (na ktorý by sa mohol premeniť terajší „vianočný príspevok“) a pod¹⁴.

Z hľadiska horizontu úvah o dôchodkovom systéme do roku 2030 by návrhy na jeho akúkoľvek zmenu mali vychádzať a priori z jasne definovaných zásad¹⁵ (ktoré nateraz

¹³ Zo strany jednotlivých politických strán súčasnej vládnej koalície v dennej tlači.

¹⁴ „Koalícia prichádza pri tvorbe rozpočtu na rok 2018 s novými nápadmi“, Pravda 12. 4. 2017.

¹⁵ Jednou z nich by malo byť užšie prepojenie starobných dôchodkov (pochopiteľne nie invalidných dôchodkov) na počet odpracovaných rokov, resp. zvýšenie minimálneho počtu odpracovaných rokov na jeho priznanie či zákonný nárok.

absentujú), a to aj v súvislosti s rastom podpory pôrodnosti¹⁶, ktorá z dlhodobého hľadiska môže zmierniť starnutie obyvateľstva a takisto eliminovať budúce riziká vytvárania deficitov v dôchodkovom systéme.

Zdôrazňujeme, že vianočný príspevok k dôchodkom je štátom hradená dôchodková dávka, ktorá sa vypláca mimo financovania systému dôchodkového poistenia. Všetky návrhy na transformáciu vianočného príspevku po jeho potrebnom primeranom náraste (napr. v roku 2015 maximálny vianočný príspevok k dôchodku predstavoval len 21,8 % z priemerného starobného dôchodku) na trinásť starobný dôchodok predpokladajú jeho financovanie z prostriedkov štátneho rozpočtu tak, ako je tomu nateraz a vôbec sa neuvažuje s rastom príjmov dôchodkového systému (od ekonomicky aktívnych osôb, resp. od ich zamestnávateľov ako dvoch hlavných a prirodzených zdrojov dôchodkového systému).

Treba pamätať aj na počet dôchodcov (resp. ľudí v dôchodcovskom veku), ktorí pobe-
rajú dávky v hmotnej núdzi. Pri koncipovaní zásad transformácie dôchodkového systému tre-
ba tieto prostriedky a podmienky ich vyplácania takisto zahrnúť do úvah, akým spôsobom
majú byť v budúcnosti financované potreby starých ľudí po dosiahnutí dôchodkového veku.
O tom, že ide o nemalý počet ľudí, vypovedá tabuľka 5.2.

T a b u ľ k a 5.2

Počty osôb v hmotnej núdzi spolu a osoby s vekom (60 +)

Rok	Počet osôb v hmotnej núdzi spolu	Dávky v hmotnej núdzi (v mil. eur)	Počet osôb v hmotnej núdzi 60+
2005	381097	236420	7341
2006	380207	257252	25381
2007	381379	257573	67403
2008	315798	208521	55450
2009	321124	234393	37867
2010	372291	284207	35687
2011	366820	274290	32345
2012	357327	270705	28012
2013	359185	272361	23635

Prameň: Databáza Inštitútu zamestnanosti a Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

Z tabuľky 5.2 vyplýva, že počet ľudí v dôchodkovom veku (60+) závislých na dáv-
kach v hmotnej núdzi enormne vzrástol v rokoch 2007 a 2008. Je pravdepodobné, že ak nárast
nízkych dôchodkov do roku 2030 nebude dostatočný vo vzťahu k rastu miezd, počet starých
ľudí nad vekovou hranicou 60+ (vrátane dôchodcov) bude rásť oveľa rýchlejšie, a to aj
s očakávaným predlžovaním priemerného veku, resp. pravdepodobnosti dožitia sociálne vy-
lúčených osôb.

K rastu príjmov dôchodkového systému prostredníctvom podstatného zvýšenia prí-
platkov za nočnú prácu:

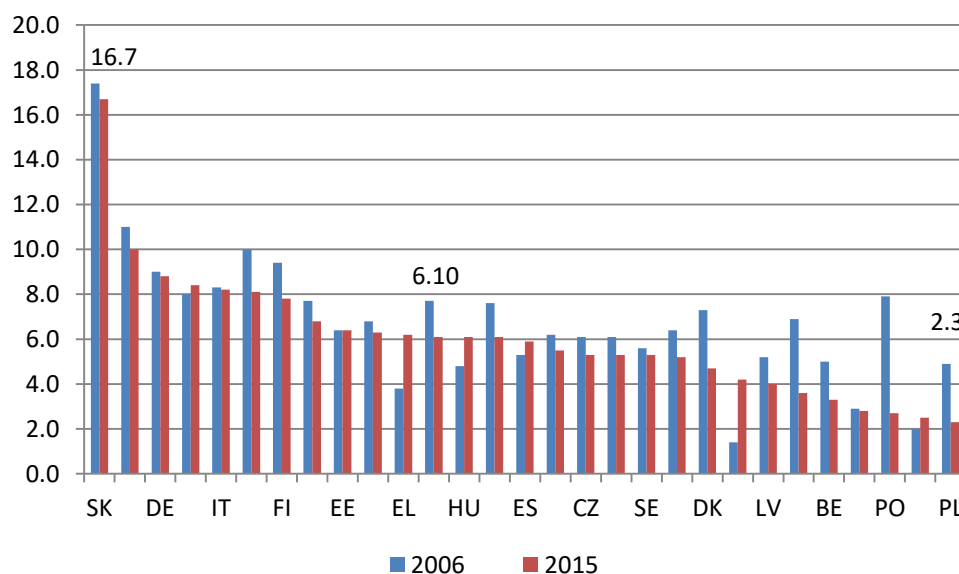
Podľa medzinárodného porovnania charakter priemyselných výrobných (v montážnych
halách) prispel na Slovensku k enormnému rastu nočnej práce. V medzinárodnom porovnaní

¹⁶ Na tomto mieste uvedieme príklad z Francúzska, kde rodičom, ktoré mali tri deti a viac sa zvyšuje vypočítaný starobný dôchodok o 10 %.

krajín EÚ prislúcha Slovensku nelichotivé prvé miesto v podiele zamestnaných, ktorí vykonávajú obvykle nočnú prácu (graf 5.2).

G r a f 5.2

Podiel zamestnaných pracujúcich obvykle aj v noci, v %

Poznámka: V grafe uvedené hodnoty za SK, EÚ 28 a PL sú za rok 2015.

Prameň: Vlastný graf na základe údajov EUROSTAT-u.

Z grafu 5.2 vyplýva, že podiel zamestnancov, ktorí pracujú obvykle aj v noci¹⁷ na Slovensku (16,7 %) je 2,7 krát vyšší, ako je priemer EÚ 28 (6,1 %). Je zaujímavé, že Poľsko (2,3 %) ako „transformujúca“ sa krajina má najnižší podiel nočnej práce zo všetkých krajín EÚ v roku 2015 (za zamestnaných, ktorí obvykle pracujú aj v noci, ale Poľsko má vyšší podiel zamestnaných, ktorí pracujú v noci občas). Medzi krajinami s podpriemerným podielom nočnej práce z transformujúcich krajín sú okrem Poľska aj Chorvátsko, Litva, Lotyšsko, Bulharsko, Rumunsko ale aj Česká republika. Extrémne vysoký podiel nočnej práce je svedectvom vysokého využitia technologických zariadení. Nočná práca je taktiež faktorom vysokej produktivity práce slovenskej ekonomiky ale bez adekvátnej úrovne miezd. Preto zvýšenie príplatkov ku mzde vo výške 100 % v spracovateľskom priemysle (a v ďalších odvetviach) by bolo iba príspevkom k nateraz nízkym mzdám a kompenzáciou za zhoršené podmienky životného režimu zamestnaných v nočnej práci¹⁸.

¹⁷ Štatistika EUROSTAT-u poskytuje tri ukazovatele o podiele zamestnaných pracujúcich v noci z celkového počtu zamestnaných v národnom hospodárstve, a to tých, ktorí pracujú obvykle (usually), občas (sometimes) a nikdy (never) v noci. V podiele tých zamestnancov, ktorí pracujú len občas v noci, je Slovensko (6,4 %) pod priemerom EÚ 28 (7,8 %). Podiel tých, čo nikdy nepracujú v noci je logicky na Slovensku spomedzi všetkých krajín EÚ najnižší (76,9 %), keď priemer za EÚ 28 v tomto ukazovateli dosahuje hodnotu 86,1 %.

¹⁸ Návrh na zvýšenie príspevku za nočnú prácu a za prácu cez soboty, nedele a sviatky (ako súčasť problému vyššej zmenovej práce) súvisí logicky aj so zvýšeným zdravotným zaťažením, s vyššou pravdepodobnosťou ochorenia, s negatívnymi dôsledkami na rodinný život, s možnosťou byť s nepľnoletými deťmi a pod. Na druhej strane sociálne vylúčené komunity nepracujú vôbec, nielenže v noci a majú čas na rodinný život a na plodenie i výchovu detí.

Podľa údajov o zisťovaní ceny práce v roku 2016 dosahovali v priemere všetky príplatky a doplatky a mzdové zvýhodnenia k základnej mzde ku mzde, t.j. príplatky za prácu nadčas (mzdové zvýhodnenie § 121 ZP¹⁹), prácu v sobotu a nedeľu, sviatky (§ 122 ZP), mzdová kompenzácia za sťažený výkon práce (§ 124 ZP), za nočnú prácu (§ 123 ZP), doplatok do minimálnej mzdy alebo minimálneho mzdového nároku, za zmennosť za celé národné hospodárstvo len 6,67 % z priemernej mzdy a v priemysle 7,26 % z priemernej mzdy v tomto odvetví (Trexima, s. r. o.)²⁰.

Je vysoko pravdepodobné, že po zavedení stopercentného príplatku za nočnú prácu ku mzde sa podniky budú snažiť zvýšiť zamestnanosť (a tým využitie výrobných kapacít) v druhej zmene a v sobotu, nedeľu a vo sviatok. Preto paralelne so zvýšením príplatku za nočnú prácu musí dôjsť k zvýšeniu príplatku aj za prácu v sobotu, nedeľu a vo sviatok²¹.

¹⁹ ZP = zákonník práce.

²⁰ Samostatné údaje o jednotlivých príplatkoch a doplatkoch ku mzde nie sú k dispozícii.

²¹ Je vecou podrobnejších analýz, o koľko by mal vzrásť príplatok za prácu počas soboty; za odpracovaný čas počas nedele a sviatkov nie je dôvod, aby bol príplatok nižší ako za nočnú prácu.

6. SÚHRN MOŽNOSTÍ NA ZMIERŇOVANIE DEFICITU DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU

Podľa dvoch zdrojov, a to podľa Projekcie obyvateľstva (nízkeho variantu) do r. 2060 a prognózy dlhodobého rastu slovenskej ekonomiky, bude nárast počtu dôchodcov v období 2015 – 2030 asi 25 %. Tento nárast počtu dôchodcov nebude možné financovať po prvé, jedným druhom zvýšenia príjmov dôchodkového systému a po druhé, bude nutná vyššia miera prerozdelenia prostriedkov dôchodkového systému v rámci posilnenia solidarity medzi vysokoprájmovými a nízkoprájmovými skupinami. Bude preto potrebné využiť optimálnu kombináciu z nasledujúcich možností:

- Rast potreby finančných prostriedkov dôchodkového fondu sa bude vykrývať zo Štátneho rozpočtu, kde budú prúdiť dostatočné prostriedky zo všeobecného zdanenia (daň z príjmov, daň zo zisku právnických osôb, DPH, spotrebné dane a pod.),
- Dôchodkový vek bude rásť rýchlejšie ako je to nateraz uvedené v zákone o sociálnom poistení č. 461/2003 Z. z. To znamená, že dôchodkový vek bude stanovovaný taxatívne a odpojí sa jeho jednoznačná nadväznosť na pravdepodobnosť dožitia,
- Zvýšia sa odvody do dôchodkového fondu; možnosť ich zvýšenia vyplýva okrem iného z relatívne stále nízkych nákladov práce v slovenskej ekonomike v porovnaní s vyspelými krajinami EÚ; ak nebude ďalšia politická vôľa na úplné zrušenie II. kapitalizačného dôchodkového piliera alebo na zmenu pomeru odvodov do I. a II. piliera (ako tomu bolo pri znížení odvodov do II. kapitalizačného dôchodkového piliera z 9 na 4 % z vymeriavacieho základu), zmenu tohto pomeru riešiť iba zvýšením odvodov do I. piliera,
- Odstráni sa strop vo vymeriavacom základe (v súčasnosti päťnásobok priemernej mzdy),
- Zvýši sa miera solidarity v dôchodkovom systéme (len v jeho I. pilieri) prostredníctvom vyššieho prerozdelenia prostriedkov od vysokoprájmových k nízkoprájmovým skupinám vyššou bonifikáciou priemerného osobného mzdového bodu u nízkoprájmových skupín zamestnaných,
- Zvýši sa minimálny počet odpracovaných rokov na priznanie starobného dôchodku; tento faktor môže začať pôsobiť aj v podmienkach, keď sa zníži započítavanie šesťročného obdobia pre matky starajúce sa o deti do 6 rokov v prípade, že sa zavedie povinná predškolská výchova a možnosť umiestnenia detí do zariadení starostlivosti o deti od troch, resp. už od dvoch rokov (ako je tomu napr. v Nemecku) v mieste bydliska zo strany štátu (resp. miestnych samospráv) v prípade, že o to požiadajú rodičia; týmto opatrením by došlo k zníženiu započítavania doby dôchodkového poistenia pre matky starajúce sa o deti, čo by malo vplyv na znižovanie poistencov štátu na dôchodkové poistenie²²,

²² Toto opatrenie by bolo jedno z viacerých opatrení, ktorých cieľom by malo byť znižovanie sociálne vylúčenej a chudobnej časti obyvateľstva znižovaním priemerného počtu detí v mnohohodetných rodinách a domácnostiach. Základom načrtnutej zmeny by malo byť vyššie investovanie do sociálnych podnikov v zaostávajúcich regiónoch Slovenska a väčšia životná perspektíva v oblasti pracovného života pre nateraz sociálne vylúčenú časť populácie.

- Podporí sa rast miezd u zamestnancov na pracovných miestach s namáhavou prácou a pracovných miestach vyžadujúcich nočnú prácu povinným zvýšením príplatkov ku mzde (a tým k zvýšeným odvodom); tento príplatok by sa mal diferencovať podľa charakteru a namáhavosti práce, v spracovateľskom priemysle (napr. u prác na bežiacom páse v noci by mal dosahovať až 100 %),
- Obmedzí sa možnosť poberania plného starobného dôchodku pre pracujúcich dôchodcov. Problém zamestnania a vysokých príjmov pracujúcich dôchodcov by sa nemal riešiť stanovením stropu na príjem z pracovnej činnosti (ako je tomu u analogických problémov súvisiacich s príjmami, napr. nemožnosťou zárobku pri poberaní predčasného starobného dôchodku alebo poberaní dávky v hmotnej núdzi), ale predovšetkým pomerným znížením starobného dôchodku,
- Začnú sa zdaňovať vysoko nadpriemerné dôchodky; na začiatku by podiel dôchodkov, na ktoré bude uvalená progresívna daň z príjmov by nemala prekročiť 15 % z celkového počtu vyplácaných starobných dôchodkov.

Okrem toho by mal štát a jeho príslušné orgány urýchlene vypracovať stratégiu zvyšovania pôrodnosti v celej potrebnej štruktúre opatrení a finančných nástrojov, nielen v oblasti rodinnej politiky (Šikula, M. a kol., 2010), ako jedinej cesty na dlhodobé zníženie indexu starých ľudí a čo najskôr po jej vypracovaní pristúpiť k jej realizácii. V podmienkach keď dochádza k intenzívnemu presunu trvale bývajúceho obyvateľstva z východu republiky na západ, k vysídľovaniu vidieka a neriešeniu integrácie sociálne vylúčenej časti obyvateľstva do majoritnej časti spoločnosti, neriešenie starobných dôchodkov bude pôsobiť tiež na odchod mladých ľudí do zahraničia nielen za vyššími mzdami, ale aj za lepšími sociálnymi podmienkami vrátane starobných dôchodkov.

ZÁVER

Vývoj na Slovensku po spoločenských zmenách už viac ako počas dvoch desaťročí potvrdzuje neustály rast prehlbovania sociálnej polarizácie spoločnosti, ktorej základom je rast príjmových nerovností vyplývajúcich z miezd a dôchodkov plynúcich do domácností zo systému sociálneho poistenia.

Starnutie obyvateľstva nielen do roku 2030, ale aj za tento časový horizont, zhoršuje vyhliadky na dostatok prostriedkov v dôchodkovom systéme ako celku so všetkými z toho vyplývajúcimi možnými rizikami – riziko rastu prehlbovania sociálnych nerovností, riziko upadnutia starých ľudí do chudoby, riziko rastu zvýšenia materiálnej deprivácie starých ľudí a pod. Navyše už teraz je I. dôchodkový pilier stratový, a to nielen kvôli dlhému prechodnému obdobiu nábehu na plný II. kapitalizačný pilier. Terajšie nastavenie odvodov dôchodkového poistenia je nedostatočné a vyžaduje nielen transfery zo štátneho rozpočtu, ale aj z iných fondov Sociálnej poisťovne SR. Preto je predovšetkým zo strednodobého hľadiska dôležité skúmať všetky možnosti, ako v podmienkach zhoršujúceho sa indexu ekonomickej závislosti starých ľudí zabezpečiť dostatok finančných prostriedkov v dôchodkovom systéme ako celku. Okrem toho treba pamätať a neustále vymedzovať a spresňovať potrebnú mieru prerozdelenia prostriedkov dôchodkového systému, aby nerástlo sociálne napätie v spoločnosti. Táto problematika a jej riešenie teda priamo prispieva k naplneniu niektorých cieľov Stratégie 2020, osobitne v zabezpečovaní znižovania počtu osôb ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením. A to je cieľ, ktorý prirodzene presahuje časový horizont Stratégie 2020 osobitne v slovenských podmienkach.

Je samozrejmé, že daná problematika bude vyžadovať ďalší výskum osobitne v hľadaní optimálnej kombinácie nástrojov, ako v konečnom dôsledku dosiahnuť potrebu rastu dôchodkov a ich dostatočnú úroveň hlavne pre všetky tie osoby, ktoré odpracovali dostatočne dlhú dobu bez ohľadu na ich mzdové ohodnotenie počas ich aktívneho pôsobenia v produktívnom veku.

LITERATÚRA

INFOSTAT (2002): Krátky slovník základných demografických pojmov.

INFOSTAT (2012): Prognóza obyvateľov SR 2012 – 2060 nízky variant.

DOMONKOS, T. – JÁNOŠOVÁ, M. – OSTRIHOŇ, F. (2015): Modelovanie dlhodobého rastu. In: Inkluzívny rast v stratégii Európa 2020 – naivita alebo genialita? Bratislava, EÚ SAV, s. 95 – 165.

EUROPEAN UNION (2017): Key figures on Europe, 2016 edition, Luxembourg. ISBN 978-92-79-63348-5.

MPSVAR SR (2014): Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020, ISBN 978-80-89125-18-0.

OSTRIHOŇ, F. (2016): Slovenský penzijný systém v modeli dlhodobého rastu (Slovak Pension System in Long-Run Growth Model Framework. In: Forum Statisticum Slovaca, vol. 12, No. 2, pp. 40 – 52.

PAUHOFOVÁ, I. – MARTINÁK, D. (2012): Súvislosti príjmovej stratifikácie populácie Slovenskej republiky. Ekonomický časopis/Journal of Economics, roč. 62, č. 8, s. 842 – 860.

PAUHOFOVÁ, I. A KOL. (2016): Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku. Ekonomický ústav SAV, Bratislava.

ŠIKULA, M. A KOL. (2010): Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti, vydavateľstvo VEDA, Bratislava.

Zákon o sociálnom poistení č. 461/2003 Z. z.

Príloha 1

Bilančné položky dôchodkového systému Sociálnej poisťovne (v tis. eur), r. 2005 – 2016

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Príjmy na starobné poistenie (bez transferov zo ŠR)	1952460	1843696	1995948	2201857	2125521	2011752	2169793	2320725	3094650	2990578	3758596	3393208
Príjmy na invalidné poistenie	681843	738147	822629	925441	891140	899622	970359	996241	1054820	1096534	1163444	1232466
Príjmy z poistného do rezervného fondu solidarity	511101	580313	651275	737132	691210	689589	809872	784257	835503	878567	933197	991416
Transfery z ostatných fondov sociálneho poistenia	590188	355506	467371	265552	399000	135000	320000	236000	333000	406000	430600	427000
Transfery zo ŠR	0	637323	670517	567616	875300	1517216	1402405	1408333	673544	900895	452983	365324
PRÍJMY SPOLU	3735592	4154985	4607740	4697598	4982171	5253179	5672429	5745556	5991517	6272574	6738820	6409414
Postúpené príspevky na SDS	304715	605673	749791	815192	780266	800202	839951	804857	413627	437966	444626	465360
VÝDAVKY na I. dôchodkový pilier	3627865	3981857	4386366	4532318	5035171	5244936	5391079	5639830	5894195	6242010	6414481	6485394

Prameň: Sociálna poisťovňa.